

NR. 3 SEPTEMBER 2005

SISUKORD

Loomakasvatus

- 2 *M. Piirsalu*. Eesti loomakasvatus 2005. a I pool-aastal

Veised

- 5 *T. Põlluäär*. Saarte ja EPK Viss 2005
7 *T. Bulitko*. Rahvusvaheline punase karja konverents Lõuna-Aafrikas
9 *K. Kalamees*. Eesti maakarja kasvatajate suvepäevad C.R. Jakobsoni Talumuuseumis
12 *T. Põlluäär*. Taani lihavecistega tutvumas

Sead

- 14 *R. Kaselo*. Seakasvatajate üritusterohke suvi

Lambad

- 16 *K. Vikat*. 10. Lamba- ja kitsepäev Kurgjal
18 *K. Vikat*. Lambapügamiskoolitus ja villa esmane käitlemine Eestis
19 *E. Sellis*. Lamba- ja kitsekasvatajate õppereis Saksa- maale

Hobused

- 21 *A. Kallaste*. Eesti tõugu noorhobuste ülevaatused 2005
22 *K. Sepp*. XI eesti raskevehobuste päev

Söötmine

- 23 *H. Kaldmäe, O. Kärt*. Silo kvaliteedist
26 *E. Rihma*. Eluspärmi lisa söötmise mõju lehmade piimatoodangule ja sigimisele

Reisikirjad

- 28 *V. Tikk*. Muljeid Jersey saarelt

Eesti Tõuloomakasvatuse Liidus

- 29 *O. Saveli*. Tartu sügisnäitus ja TÕULOOM 2005

Kroonika

- 31 *N. Haasma*. Eesti holsteini konkurss Luigel
32 *T. Bulitko*. Lambro kümne-aastane



R. Toi foto

Hea lugeja!

Vaatamata kuivapoolsele kevadele andsid rohumaad suhteliselt hea saagi, kuid kordusniide hilines või kohati jäigi saamata. Siiski silorullide read annavad tunnistust, et läheduses peaks veisefarm olema. Aga kuhu on kadunud Eestimaa loodust ilmestanud punased või mustakirjud veised? Tartu-Tallinna trassil kohtad esimest noorkarja Puurmannis, lehmi Neaurmes ja Lilleveres, Paia ristic, Mäos, Kose-Ristil talukari, veel Kuivajõel ja Tallinna piiril Pihlaka kari. Palju sai? Ikkagi hõre, kuigi tihedama „asustusega“ trass Eestis. Aga võta Tartust suund Jõhvi, Pärnu, Haapsalu või Võru suunas, veelgi hõredam.

Uute suurfarmide, enamasti külmlautade, avamised on muutunud Eestis tavapäraseks, mis küll ühelt poolt tähendab sama ettevõtte lehmade pidamistingimuste parandamist, aga teiselt poolt ka ettevõtte suurenemist. Eesti holsteini vissi-konkursile Luigel elas kaasa Eesti Vabariigi põllumajanduse suurima korüfee Theodor Pooli tütar Malle kui Piistaoja talu osanik. Tema küsimusele, miks Eestis ei taastu talukarjad, jäin vastuse võlgu, sest ei tahtnud riivata tema vanematelt päritud aatelisust. Tegemist on taasisesisevunud Eesti Vabariigi poliitiliste erakondade vabaturu majanduspoliitikaga. Kui Eesti majandusruumis toimub põhilistes tegevusvaldkondades (teenindus, finants, tööstus jt) kontsentreerumine e ettevõtete suurenemine liitmiste teel nagu põllumajanduses 1970. aastatel, siis on mõeldamatu, et ühes valdkonnas (põllumajanduses) peaks suutma läbi lüüa konkurentsiväike ettevõtja. Siin aitaks ühistegevus, kuid selle arengut pärssivad mitmed tegurid. Sellist edukust kui 1920-1940 pole suudetud ega ilmselt ka suudeta saavutada. Monopoliseerimine võtab järjest suurema ulatuse.

Kahjuks ei suuda me elulaadi ja põllumajandustootmise eesmärgi lahutada. Ka peretalud, kus tootmises kasutatakse võrast tööjõudu, edendavad tootmist, kuid enamik neist on jõudnud kunagiste mõisate tasemele. Ka Piistaoja talu on oma 250 lehma ja paarikümne töötajaga kujunenud uueks talumudeliks. Kui 100 000 lüpsilehma Eestis jääbki mõneks ajaks piimakvoodile piisavaks, jätkub sellest vaid 400-le Piistaoja talu sarnasele ettevõttele. Lisaks neile muidugi teistele loomaliikidele ja taimekasvatusele orienteeritud ettevõtte. Mõni tuhat ettevõtet otsustavad toiduainete tootmise Eestis. 1940. aastal oli aga 140 000 talu. Järelikult linliku elulaadi muutmiseks ja hobitalude kujundamiseks on suured võimalused. Ka nendes leitakse kindlasti vajadust mõne loomaliigi pidamiseks või taimekasvatuseks, kuid ärme nõua neilt plaanipärasest tootmist või selle arendamist.

Pigem kõlbab loosung – tulge maale elama ja makske maksud omavalitsusele, aga tööd leiate linnadest.

Olev Saveli

L O O M A K A S V A T U S

Eesti loomakasvatus 2005. a I poolaastal

PhD Matti Piirsalu, Liina Jürgenson
Põllumajandusministeeriumi põllumajandusturu
korraldamise osakond

Statistikaameti esialgsetel andmetel vähenes 2005. aasta I poolaastal võrreldes eelmise aasta sama perioodiga veiste ja sigade arv ning märkimisväärselt ka veise- ja sea-liha tootmine. Tapaloomade ja -lindude elusmassi toodeti kokku 49 152 tonni, mis on 2004. aastaga võrreldes 2619 tonni ehk 5% vähem. Kõige enam ehk 16% võrra vähenes kanamunade tootmine, suurenes aga piima kogutoodang 2% võrra.

Tabel 1. Loomade ja lindude arv seisuga 2004. ja 2005. aasta 30. juuni (tuhandetes)

Näitajad	2004	2005	2005/2004	
			+/-	%
Veiste arv	263,3	260,3	-3,0	99
sh lehmade arv	118,2	114,9	-3,3	97
Sigade arv	357,4	354,3	-3,1	99
Lammaste ja kitsede arv	57,4	63,0	+5,6	110
sh kitsede arv	5,4	4,5	-0,9	83
Lindude arv	2237,1	1438,4	-798,7	64

Allikas: ESA, PM põllumajandusturu korraldamise osakond

Piimatootmine

Piima toodeti 2005. aasta esimese kuue kuuga Statistikaameti esialgsetel andmetel 328 576 tonni, mis oli võrreldes 2004. aasta sama perioodiga 2% ehk 6977 tonni enam. Sellest 58 068 tonni ehk ligi 18% toodeti Järva- ja Lääne-Virumaa (38 725 t), Jõgevamaa (34 824 t), ning Pärnumaa (33 637 t). Piimatootmine on suurenenud produktiivsuse tõusu tulemusel, kuivõrd lehmade arv on vähenenud 3%. Piimalehmade arv oli 30. juuni seisuga 114 900, mis on võrreldes eelmise aasta sama perioodiga 3300 lehma vähem.

Keskmine piimatoodang lehma kohta suurenes 2005. a esimesel poolaastal 30 kg võrra võrreldes eelmise aastaga ning ulatus 2752 kg-ni.

Piimatööstustele realiseeriti käesoleva aasta I poolaastal 284 662 tonni 4,1%-lise rasvasisaldusega piima, mis on 16 471 tonni ehk 6% enam kui 2004. aasta I poolaastal. Piimatööstustele realiseeritud piima osatähtsus piima kogutoodangust ulatus 86,6%-ni, mis on 2,5% võrra suurem kui 2004. aasta samal perioodil. Kogu käesoleva aasta esimese kuue kuu jooksul varutud eliit- ja kõrgema sordi piima osatähtsus ulatus 96,2%-ni.

2005. aasta I poolaasta keskmine piima kokkuostuhind oli 4004 kr/t, mis on eelmise aasta sama ajaga võrreldes 179 kr tonni kohta rohkem. Hinda on aidanud kergitada tööstustevaheline tugev konkurents.

2005. aasta esimese kvartaliga lõppes Eestis ka esimene ametlik Euroopa Liidu kvoodiaasta. Euroopa Liidu poolt Eestile kinnitatud piima tootmiskvoodiks on 624 483 tonni, keskmise piima rasvasisaldusega 4,31%. Kogu tootmiskvoodist 89% on tarnekvoot – 554 657 tonni, ja 11% otseturustuskvoot – 69 823 tonni. Eestis jagati lõppenud kvoodiaastaks välja 568 726 tonni suurune piimakvoot, millest 554 453 tonni oli tarnekvoot ja 14 273 tonni otseturustuskvoot. 31. märtsi seisuga oli Eestis piimakvoodi omanikke kokku 2057, tarnekvoot oli 1714 ja otseturustuskvoot 653 tootjal, välja oli jagatud riiklikust reservist 99% tarnekvooti ja 21% otseturustuskvooti. Kvoodiaastal 2004/2005 täideti tarnekvooti 519 660 t (30. maiks PRIA-sse laekunud tarnearuannete andmed). See moodustas 94% välja jagatud ja Eestile määratud tarnekvoodist. Võrreldes kvoodiaastaga 2003/2004 on piimatoodang kvoodiaastal 2004/2005 kasvanud 4% võrra.

Otseturustuskvooti täideti 2004/2005 kokku 9673 t (30. maiks PRIA-sse laekunud otseturustuskvoodi aastaaruannete andmed). See on 65% välja jagatud ning 13% Eestile määratud otseturustuskvoodist.

Tarnekvoodi omanikest täitis vähemalt 100% ulatuses kvoodi 37% piimatootjatest. Üle 70% täitjaid oli 82% kvoodiomanikest. Otseturustuskvoodi omanikest on 100% täitjaid 30%. Vähemalt 70% otseturustuskvoodist täitis 52% kvoodi omanikest.

Lihatootmine

Tabel 2. Lihatoodang 2004. ja 2005. a I poolaastal (t)

Näitaja	2004	2005	2005/2004	
			+/-	%
Tapaloomade ja -lindude elusmass	51 811	49 192	-2619	95
sh veistel	13 783	11 627	-2156	84
sigadel	27 841	26 643	-1198	96
lammastel ja kitsedel	169	223	+ 54	132
lindudel	10 018	10 699	+ 681	107

Allikas: ESA, PM põllumajandusturu korraldamise osakond

Sealiha tootmine

Sigade arv oli Statistikaameti esialgsetel andmetel 30. juunil 354,3 tuhat, mis on 0,9% võrra vähem kui eelmisel aastal samal ajal.

Lihatöötlemisettevõtete poolt kokkuostetud sigadest saadi 2005. aasta II kvartalis 7001 tonni sealiha, mis on

674 tonni rohkem kui 2004. aasta II kvartalis. Esimesel poolaastal toodeti sealihha võrreldes eelmise aasta sama perioodiga 4% võrra enam. Käesoleva aasta II kvartalis oli Eestis sealihha keskmine kokkuostuhind 22 350 kr/t, mis on 1115 krooni ehk 5% suurem kui eelmisel aastal samal perioodil. Pärast väikest hinnalangust veebruaris-märtsis järgisid Euroopa Liidu sealihahinnad traditsioonilist lihavõtetejärgset tõusujoont ning ulatusid 25. nädalal tasemeni 22,4 kr/kg.

Veiseliha tootmine

Veiseid oli II kvartali lõpu seisuga 260 300, mis on 1% võrra vähem kui eelmisel aastal samal ajal. Sealjuures vähenes lehmade arv 3%, mis ongi veiste koguarvu vähenemise põhjuseks. Samas näitab lihatõugu veiste osatähtsus veiste üldarvus kasvutendentsi.

Vasikaid sündis II kvartalis 31,1 tuhat ehk 2% võrra rohkem kui eelmisel aastal samal ajal. Esimesel poolaastal kokku sündis 61,8 tuhat vasikat.

2005. a II kvartalis vähenes veiste kokkuost eelmise aasta sama perioodiga võrreldes 3% võrra, lihatöötlemisettevõtete kokkuostetud veistest saadi 2339 tonni liha, mis on eelmise aasta II kvartaliga võrreldes 75 tonni vähem. Võrreldes eelmise aasta esimese poolega vähenes 2005. aasta esimesel poolaastal veiste kokkuost 15%. Veiseliha keskmine kokkuostuhind oli käesoleva aasta II kvartalis keskmiselt 23 236 kr/t, mis on 6295 krooni ehk 37% võrra enam kui möödunud aasta samal perioodil. Veiseliha tonni keskmine hind on II kvartalis 131 krooni võrra kõrgem kui I kvartalis.

Lamba- ja kitseliha tootmine

Lambaid ja kitsi oli 30. juuni 2005. a seisuga kokku 63 000, mis on 10% võrra rohkem kui eelmisel aastal samal ajal, sealhulgas kitsede arv on aga märkimisväärselt vähenenud. Kui 2004. aasta juuni lõpus oli kitsi 5400, siis 2005. aastal samal ajal vaid 4500.

Lamba- ja kitselihatootmine on veidi suurenenud pärast 2004. aasta madalseisu, mil põhikarjade suurendamise tõttu jäi lihatoodang tagasihoidlikuks. Kui 2004. aasta I poolaasta tapaloomade eluskaal oli kokku 169 tonni, siis 2005. aastal 223 tonni. Sarnaselt 2004. aastaga on ka 2005. aasta I poolaastal enamus tapaloomadest tapetud majapidamistes oma tarbeks.

Lambaliha keskmine kokkuostuhind on veidi kõrgem kui aasta tagasi, kuid hinnatõus on siiski tagasihoidlik. Kui 2004. aasta I poolaastal maksti lihatööstustes tootjatele keskmiselt 32 kr lambaliha kilogrammi eest, siis 2005.



Foto 1. Šarolee perekond

(R. Pärtel)



Foto 2. Tekseli kari

(R. Pärtel)

aastal 34,4–45,9 kr. Liitumiseelselt Eestis kasutatud ning Euroopa Liidus kehtiv SEUROP lambarümpade klassifitseerimissüsteem võimaldab lambaliha kvaliteeti paremini väärtustada ning suuremat tulu saavad kvaliteetsema liha tootjad.

Euroopa Liidus on 2005. aasta I poolaastal nn raskete lambarümpade hinnad võrreldes sama perioodiga aasta tagasi langenud ligi 5%. Kui 2004. aasta esimesel kuul kuul maksid Euroopa Liidu lihatööstused tootjatele keskmiselt 62,2–69,7 kr lambaliha kilogrammi eest (aluseks on võetud liikmesriikide poolt iganädalaselt teatatud hinnad), siis 2005. aastal 60–67,7 kr. Hindade languse käesoleva aasta alguses põhjustasid peamiselt lammaste katarraalse palaviku ehk sinikeelhaiguse (ingl k *blue-tongue*) esinemisjuhud Hispaania ja Portugali lõunaosas. Alates märtsi keskpaigast hakkasid hinnad siiski tõusma, sest nimetatud haigusega seotud probleemid suudeti ületada. Kõrgeima taseme saavutasid nn raskete rümpade hinnad juuni esimestel päevadel, mil lihakilogrammi eest maksti Euroopa Liidus keskmiselt 67,7 kr. Terve juunikuul vältel kestis nn kergete rümpade hindade tõus, saavutades perioodi lõpu hinnatasemeks keskmiselt 82,2 kr kilogrammi eest (kogu 2005. aasta I poolaasta keskmine hind oli 77,3–94,5 kr).

Linnuliha ja munade tootmine

Lindude arv oli 30. juuni seisuga 1 438 400, mis on 36% võrra väiksem kui eelmisel aastal samal ajal. Lindude arvukuse vähenemise peamiseks põhjuseks oli 2004. aasta lõpul alguse saanud salmonelloos Eesti suurima linnulihatootja AS Tallegg lindlates.

Linnuliha tootmine kasvas. Kui 2004. aasta eelmisel poolaastal toodeti 10 018 tonni linnuliha elusmassis, siis käesoleva aasta sama ajaga võrreldes toodeti 681 tonni ehk 7% enam.

Linnuliha keskmine tootjahind oli II kvartalis 20,6 kr/kg, mis on 2004. a mai- ja juunikuul keskmise hinnaga võrreldes tõusnud 9%. Euroopa Liidu keskmine linnulihahind (24,6 kr/kg) oli II kvartalis 17% kõrgem Eesti keskmisest.

Esimesel poolaastal toodeti 95 974 000 muna, mis on 16% võrra vähem kui eelmisel aastal samal ajal. Munatootmise languse põhjuseks on üha tihenev konkurents eeskätt Läti, Leedu ja Soome munatootjatega. Kuna nimetatud riikides toetatakse linnukasvatust nii siseriiklike vahenditega kui ka Euroopa Liidu struktuurifondidest, on



Foto 3. Muskuspart

(R. Pärtel)



Foto 4. Munakanad

(A. Juus)

meil ebavõrdse konkurentsi tõttu nendega raske turul võistelda.

L- ja M-kategooria kanamuna keskmine väljamüügi-hind oli II kvartalis 0,79 kr/tk. Võrreldes 2004. a mai ja juuni keskmise hinnaga on L- ja M-kategooria kanamuna väljamüügihind tõusnud 0,6%. Euroopa Liidu keskmine kanamuna hind on jätkuvalt viimaste aastate madalaim, olles II kvartalis 0,73 kr/tk.

Euroopa Liidu piima ja piimatoodete lorralduskomitee arutleti II kvartalil peamiselt turuskeemide rakendamise tulenevaid jooksivaid küsimusi. Nii või kasutustoetuste kui ka piimatoodete eksporditoetuste määrad jälgisid langustrendi seoses 1. juunil vähenevate või sekumishindadega ja lähtuvalt stabiilsest turuolukorrast. Samuti vähendati kahel korral lõssist kaseiini ja kaseinaadi valmistamise toetust.

28. aprilli komitee istungil võeti vastu kaks 2005/2006. a juustude eraladustamist kehtestavat määrust. Üks määrus käsitles käesoleval hooajal juustude eraladustamist, sätestades ladustamisperioodi, laost väljastamise perioodi, juustude sordid, ladustamis- ja püsikulud, ning teine määrus puudutas Itaalia juustusorte (Grana Padano, Parmigiano-Reggiano, Provolone). Võrreldes eelnevate aastatega vähendati ladustamis- ja püsikulusid.

Lisaks eelmainitule toimus piimakomitees ka või kasutustoetusi konsolideeriva määruse eelnõu viimane lugemine, mis läheb hääletamisele pärast komisjoni poolt lõpliku versiooni esitamist komiteele orienteeruvalt suve

teisel poolel ning planeeritud jõustumiskuupäev oleks 1. detsember 2005.

II kvartali viimases komitees (30. juunil) esitas komisjon töödokumendi, milles nähakse ette fikseeritud toetusmäärade asendamine pakkumismenetluse süsteemiga toetuskeemis lõssi ja lõssipulbri loomasöödaks kasutamisel. Eelnõu üle jätkub arutelu järgmistel komitee istungitel.

Sealiha korralduskomitee käesoleva aasta teise kvartali istungitel käsitleti mitmeid traditsioonilisi teemasid nagu sealiha ja põrsaste tootjahinnad ning eksporditoetuse määra kinnitamine. Keskmine põrsahind Euroopa Liidu maades langes 45,57 eurolt märtsis 42,16 euroni mais. Komisjon tegi ettepaneku vähendada eksporditoetusi 4% võrra, kuid liikmesriigid ei toetanud ettepanekut. Kinnitati ka mitmete liikmesriikide sealiharümpade klassifitseerimismeetodid ning kiideti heaks teatud tailihamõõturite kasutamise juurutamine osades liikmesriikides. Komisjoni ettepanekul korraldatakse 16. septembril 2005 Brüsselis kohtumine sealiharümpade klassifitseerimise ekspertidele.

Lamba- ja kitseliha korralduskomitee istungeid 2005. a I poolaastal ei toimunud. Detsembris 2004 lepiti kokku imporditariifikvoodid 2005. aastaks. Alates käesolevast aastast suurendatakse kahepoolse kokkuleppe alusel igal aastal 10 protsendi võrra Tšiili impordikvooti.

Euroopa Liidu lammaste arv langes 2004. aastal ligi 0,4 protsendi võrra. Karja suuruseks detsembri lõpus hinnatakse liikmesriikide poolt esitatud andmete põhjal 89,3 miljonit looma. Nn vanades liikmesriikides väheneb lammaste arv lähiaastatel tõenäoliselt veelgi, uutes liikmesriikides on aga oodata karja suurenemist kahekordseks võrreldes 2004. aastaga. Sama tendents ilmneb ka tarbimisharjumustes: kui 2004. aastal tarbiti vanades liikmesriikides keskmiselt 3,4 kg lambaliha elaniku kohta aastas, siis 2010. aastal tõenäoliselt veidi vähem, 3,2 kg. Uute liikmesriikide kodanike seas, kes 2004. aastal tarbisid keskmiselt vaid 0,3 kg lambaliha elaniku kohta aastas, peaks tarbimine 2010. aastaks suurenema (0,4 kg aastas). Mõne protsendi võrra suureneb sel ajavahemikul ka lambaliha import kolmandatest riikidest Euroopa Liitu, eksport püsib aga ilmselt stabiilsena.

Munade ja linnuliha korralduskomitees arutati II kvartalis munade ja linnuliha turuolukorda liikmesriikides. Turuülevaadetest selgus, et eelmisel aastal alguse saanud kanamuna hinna langus jätkub (2005. aasta maikuu 0,72 kr/tk). II kvartalis langes kanamuna hind ka seni suhteliselt kõrge hinnatasemega liikmesriikides, nagu Soomes ja Prantsusmaal. Suhteliselt kõrge kanamuna keskmine hind on Rootsis (1,31 kr/tk), Taanis (1,27 kr/tk), Sloveenias (1,23 kr/tk). Linnuliha turuolukord on stabiilne. Traditsiooniliselt informeerib EL Komisjon korralduskomiteed liikmesriikide lindude veterinaarsest olukorrast, II kvartalis anti ülevaade Põhja-Korea ja Mehhiko linnugripi puhangutest. Komitee arutas ka munade ja linnuliha hinna võrreldavust liikmesriikide vahel, määruse muudatuseni II kvartalis veel ei jõutud. Maikuu tõsteti munade eksporditoetuse määra ning vähendati linnuliha eksporditoetuse määra.

V E I S E D

Saarte ja EPK Viss 2005

Tõnu Põlluäär

ETKÜ tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja

Möödunud aastal toimusid Saarte Viss ja EPK Viss augustis, sel aastal aga otsustasime korraldada need üritused kevadel enne suurt suve. Nii toimusidki kaunimate veiste valimised 16. juunil Saaremaal ja 21. juunil Ülenurmel.

Saarte Viss 2005 konkursil osales 14 omanikku 39 leh-maga, kellest 3 olid eesti maakarja, 10 eesti holsteini ja 26 eesti punast tõugu lehma. Pärast Saare maavanema kt Hans Teivi, ETKÜ ja EK Seltsi esindajate sõnavõtte võis võistlus alata. Lõõskavas varasuvises päikeses aitas loomadel samme seada kohalik pillimees Sulev Mägi, kelle esinemine sellel üritusel on juba tavapärane ja oodatud.

Kohtunikena tegutsesid traditsiooniliselt spetsialistid aretusorganisatsioonidest. Võrreldes eelmiste aastatega olid lehmad paremini treenitud ja esindus suurepärase – hea tüüp, suured ja hästikinnitunud udarad ja tugevad jalad. Tihti kulus kohtunikel loomade reastamisele tavali-sest rohkem aega, sest järjestus on väga oluline. Kes oskas rõhku panna erinevate pullide tütardele, nägi tõugude pa-rimaid esinejaid. Maakarjal oli kolme, holsteinidel üheksa ja punasel tõul kogunisti 21 pulli tütreid. Selline väljapa-nek andis loomaomanikele võimaluse võrrelda oma karja lehma näitusel osalenutega.

Saarte Viss 2005

I Eesti maakari		
1. Mindi Viss 2005	665408	Jaan Kiider
2. Suisu-Kari	4134718	TÜ Mereranna PÜ
3. Ürdi	588710	Liia Sooäär

II Eesti holstein			
A. Esmaspoeiginud lehmad			
1. Aru	4117438	Jaco x Interg	Rauni POÜ
2. Leedi	4352921	Cels x Pilot	Kärlla POÜ
B. Noored lehmad			
1. Viire	3603703	Profil x Starbuk	Kõljala POÜ
2. Lipsi	1118384	Pilot x Egbert	Maidu Vallik
3. Taali	2445748	Amper x Volt	Kärlla POÜ
C. Täiskasvanud lehmad			
1. Viilu	1634099	Chris x Graaf	Rauni POÜ
2. Seela	651536	Nils x -	Audla OÜ
3. Pärja	492413	Elastre x Egbert	Salme POÜ

EHF Saarte Viss 2005:	Viire	Kõljala POÜ
Reservviss:	Viilu	Rauni POÜ

III Eesti punane kari			
A. Esmaspoeiginud lehmad			
1. Tipi	3200179	VEST Top x FYN Rosen	Jaan Kiider
2. Taadi	4115892	Acton x FYN Rosen	TÜ Mereranna PÜ
3. Esmi	3781043	Romo x Brattbacka	Ludmilla Näalik
B. Noored lehmad			
1. Sanna	2199375	Alster x FYN Rosen	Kõljala POÜ
2. Arbi	3033869	Prodigy x Magnus	TÜ Mereranna PÜ
3. Neela	2679426	Gibsi x Nyta	Ranna Agro OÜ
C. Täiskasvanud lehmad			
1. Kelma	1128093	Nord x Kaver	HEKVA OÜ
2. Pilleriin	1549928	SYD Jason x Ralei	Valjala POÜ
3. Merka	1127706	Prodigy x Vesor	TÜ Mereranna PÜ

EPK Saarte Viss 2005:	Kelma	HEKVA OÜ
Reservviss:	Sanna	Kõljala POÜ

Eesti punase tõu VISS 2005 „peakorraldajaks” oli kau-nis ilm, mis pakkus küll pisut pilvi, kuid mitte vihma. Tänavusel võistlusel osales 10 loomaomanikku 59 hoole-



Foto 1. VISS 2005 Tess ja (paremalt) kohtunik (Rootsi), Maie Mölder (Tartu Agro AS), Tõnu Põlluäär ja Tanel Bulitko (ETKÜ)
(A. Juus)

alusega. Kohtunik oli Birger Johnson, kes on Rootsi spetsialist nii punasekirju kui ka mustakirju tõu alal.

Veised esinesid viies grupis: tiined mullikad, pulli OJY Mabru tütreid, esmaspoeginud, noored ja täiskasvanud lehmad. Esmaspoeginud lehmadel tuli osaleda kolmes, noortel ja täiskasvanud lehmadel kahes eelvoorus, kust paremad pääsesid edasi. Iga vanusegrupi kaks paremat lehma võistlesid vissiringis. Lehmade reastamisega sai kohtunik väga hästi hakkama, kuigi lõplik pingerea selgitamine oli kohati vägagi keeruline, sest reastada kuni 9 lehma ei ole sugugi nii lihtne, kui igapähele on märgata midagi ebasoovitavat. Võitjaks peab tulema tõepoolest suuremate iluvigadeta lehm.

Tavaliselt küsitakse ikka, et mida hinnatakse lehmade konkurssidel, mis on kriteeriumid? Hinnatakse kolme põhitunnuse – tüübi, udara ja jalgade ehituse vastavust aretuse eesmärkidega püstitatud nõuetele. EPK lehmad peavad olema suured, sirge selja ja sügava rinnaga. Nende udar peab olema hästi kinnitunud nii eest- kui ka tagantpoolt. Nisad peavad asetsema korrapäraselt, et tagant vaadates kataksid taganisad esinisad. Udar peab olema mahukas. Jalgade juures hinnatakse enam nende asetust ja tugevust.

Kohtuniku otsusega sai selle aasta kõrgeima tiitli noorlehm Tess ASist Tartu Agro ja reservvissiks tunnustati III laktatsiooni lehm Kuller OÜst Vaiatu Agri.

EPK Viss 2005

Lehmikud			
1. Idol	4019664	Hansi x Milan – Red	Krootuse Agro AS
2. Urbes	4868590	ODA Best x Mabi	Sallasto OÜ
3. Kiisu	5705030	Cartoon x VEST Topp	Haage Agro OÜ
Pulli OJY Mabru tütreid			
1. Miridi	3978535	ei: Alster – Red	Tartu Agro AS
2. Malli	3978092	ei: Prodigy – Red	Tartu Agro AS
3. Murel	3978795	ei: Alster - Red	Tartu Agro AS
Esmaspoeginud lehmad			
1. Gipsik	2334295	Gibsi x VEST Orla	Türi TMK
2. Auli	3978771	SYD Garant x Loren-Red	Tartu Agro AS
3. Hiie	3978689	Hulkur x SYD Ramu	Tartu Agro AS
Noored lehmad			
1. Tess	2276526	Tenor-Red x OJY Sand	Tartu Agro AS
2. Ummi	2592619	Gibsi x OJY Mabru	Sallasto OÜ
3. Veebi	2276144	VEST Top x FYN Rosen	Tartu Agro AS
Täiskasvanud lehmad			
1. Kuller	1765717	Alster-Red x Rosett	Vaiatu Agri OÜ
2. Toona	2258614	VEST Top x Randolph-Red	Lea Puur
3. Riidik	1192155	Rotterdam-Red x Norrbacka	Lea Puur



Foto 2. Idol e. Hansi, ei. Milan-Red mullikate võitja (A. Juus)

EPK Viss 2005	Tess	Tartu Agro AS
Reservviss	Kuller	Vaiatu Agri OÜ

Kokkuvõtvalt tõstis kohtunik esile head piimatüüpi, tugevat tüüpi, häid ribisid, pikka ja tugevat kere, kõrgust, laia rinda, head udara sügavust ja kinnitust ning väga häid jalgu. Negatiivseid tunnuseid kohtunik ei nimetanudki. Võistlust jälgides jäid silma mõned tunnused, millele aretuses peaksime rohkem rõhku panema – seljajoone ühtlikkus, udara tasakaal ja keskside, nisade asetus, tagaudara kõrgus ning rinna laius. Üldine tase oli aga üllatavalt kõrge – võistlevad lehmad olid väga ühtlased nii suuruse kui ka jalgade ja udara kuju poolest. Silma torkab, et paranenud on söötmis- ja pidamistingimused, millest annab tunnistust osalevate lehmade suur piimatoodang ja hea toitumus. Paljud lehmad annavad 8000–10 000 kg piima, suurim laktatsioonitoodang oli 11 495 kg. Esmaspoeginud lehmade kontroll-lüpsid jäävad vahemikku 30–40 kg, kuid suurim päevalüps oli võistluslehmajoonis 50,6 kg.

2005. aasta Saarte ja EPK Vissi valimistel osalesid oma veistega Jaan Kiider, Ludmilla Näalik, Liia Soõäär, Indrek Haamer, TÜ Mereranna PÜ, Kärla PÜ, Rauni POÜ, Audla OÜ, Maidu Vallik Asva Farmer, Kõljala POÜ, Salme POÜ, HEKVA OÜ, Ranna Agro OÜ, Valjala POÜ, AS Krootuse Agro, Sallasto OÜ, Haage Agro OÜ, AS Tartu Agro, Türi TMK, Vaiatu Agri OÜ, Lea Puur, Heimtali HK OÜ, Loyde OÜ ja Avo Kruusla Kaska-Luiga talu. Nendeta ei toimuks meil selliseid tore-



Foto 3. Saarte Vissid

(K. Kalamees)

daid üritusi, kus igal farmeril on võimalik näha kauneid loomi, võrrelda erinevate pullide tütreid ja saada positiivseid emotsioone. Kahjuks napib farmereid pealtvaatajate hulgas.

Suur tänu kõigile Viss 2005 osalejatele, ürituse toetajatele ja abilistele.

Rahvusvaheline punase karja konverents Lõuna-Aafrika Vabariigis

Tanel Bulitko,
ETKÜ juhatuse esimees

26. maist kuni 10. juunini toimus Lõuna-Aafrikas 5. ülemaailmne punase veisetõu aretajate konverents. Eesti delegatsiooni kuulusid Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu nõukogu esimees Aavo Mölder, juhatuse esimees Tanel Bulitko, tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja Tõnu Põlluäär ning Veterinaar- ja Toiduameti peadirektori ase-täitja Katrin Reili. Alates 6. juunist liitus konverentsi delegatsiooniga põllumajandusminister Ester Tuiksoo.

Konverentsi programm oli jaotatud kolme ossa: 26.–31. maini nn eeltuur. 1.–8. juunini tutvumine võõrustajamaa põllumajandusega, 9.–10. juunini toimus punase veisetõu aretajate konverents. Konverentsil osales 150 delegaati 17 punast tõugu kasvatavast riigist.

Ülemaailmseid erinevate veisetõugude konverentse peetakse 3–4-aastaste intervallidega. Arutatakse nii konkreetseid tõuge puudutavaid spetsiifilisi küsimusi, nagu valikukriteeriumid, hindamismudelid jne, kui ka üldise-maid kogu piimandussektorit mõjutavaid ning suunavaid teemasid.

Programmi raames oli võimalus külastada Pietermaritzburgi piirkonnas toimunud kuninglikku põllumajandusnäitust, mida korraldatakse igal aastal. Tegemist on kogu piirkonnale omanäolise mastaapse välinäitusega, kus esitleti erinevaid põllumajanduses kasutatavaid seadmeid ja tehnoloogiaid. Toimus ka suur kauplemine, mis taolistele messidele omane.

Loomadest olid arvukalt esindatud erinevad piima- ja lihavesetõud. Mõned nende hulgas olid meie jaoks harva esinevad ja eksootilised (nt brahmani tõug – turjakühmuga lihatõugu seebuveis). Korraldati parimate tõuloomade

konkurss, kus kohtunikeks välisriikide asjatundjad. Suurearvuline oli ka erinevate lindude, küülikute ja teiste põllumajanduses kasvatatavate loomaliikide ekspositsioon.

Silmatorkev oli koolilaste arvukas osavõtt näitusest, nad liikusid suurte rühmadena ja huvitusid kõigest nähtust.

Konverentsi kava juurde kuulusid ka mitmed erinevates piirkondades asuvate farmide külastused (Natal, Kokstad, Richmond, Undersberg, Drakenberg, Rosetta). Korraldajamaale annab see suurepärase võimaluse tutvustada oma maad, rahvast ja elulaadi. Farmikülastused andsid hea ülevaate karjakasvatusest, tõuaretusest ning põllumajandusest tervikuna.

Lõuna-Aafrika Vabariigis on kokku 4856 piimafarmi, kus toodetakse 2 miljonit tonni piima aastas. Karjade keskmine suurus varieerub regiooni 336–396 lehmani. Jõudluskontrollialuste karjade osatähtsus on väike, keskmine piimatoodang lehma kohta ulatub 4000–10 000 kg aastas. Aastaringne keskmine päevalüps lehma kohta on 19,5–21,6 kg. Keskmine piima kokkuostuhind on 1,80–2,20 randa (3,60–4,40 EEK) liiter. Kaubanduses maksab 1 liiter piima 6 randa (12 EEK).

Piimatööstusi on 365 (sh üksikud farmeritele kuuluvad). Enamik piimast ostetakse suuremate piimanduskontsernide ja erakapitalile kuuluvate piimatööstuste poolt. Kohaliku elanikkonna piimatoodete tarbimine tundus olevat suhteliselt tagasihoidlik. Praktiliselt puudus ka konverentsil osalejatel võimalus lõuna- või õhtusöögi juures tarbida piimatooted, v.a juust ja jäätis.

Suurt rõhku pannakse piima kvaliteedi parandamisele. Antibiootikumide mastiitide (udarapõletike) raviks kasutatakse farmides minimaalselt, ka somaatiliste rakkude arv piimas ei näi farmeritele muret tekitavat. Poegimine on sesoonne – lehmad poegivad kevadel ja sügisel ning on



Foto 1. Eesti delegatsioon 5. ülemaailmsel punaste veisetõugude konverentsil
(T. Bulitko)



Foto 2. Lõuna-Aafrika karjamaa koos veekünadega
(T. Bulitko)

aastaringnel karjatamisel. Kasutatakse kultuur- (rai-, kera-, aruhein) ja looduslikke rohumaid, aga ka harvade puude ja põõsastega rohtlaid. Kuigi aastaringne keskmine sademete hulk on 850–1200 mm, on põud ilmastikust tingitud ohtudest peamine. Esineb ka äikesetorme, rahet ja lund, sademete periood on kevadel ja suvel, sügistalvisel perioodil sademeid ei esine.

Euroopas tootmist reguleerivad kvoodid Lõuna-Aafrikas küll puuduvad, aga põllumajanduse arengut piiravad ning tootmise laiendamist takistavad vee kasutamise liimiidid. Talvisel perioodil (juuni–august) on hädavajalikud vihmatusüsteemid rohumaaade niisutamiseks. Sel perioodil söödetakse lüpsikarjale täiendavalt ka maisisilo. Jõusööda osatähtsus ratsioonis on väike, moodustades kogu ratsioonist 26,3–27,7% (4–8 kg lehma kohta päevas). Sööda hind moodustab 44–48% piima hinnast. Noorkarja püütakse üles kasvatada võimalikult odavates tingimustes, esmaspoegimise vanus on 25–26 kuud. Odav tumedanahaline tööjõud võimaldab töötajate arvu hoida suurena. Lüpsmine toimub kaasaegsetes lüpsikodades, kapitaalsed loomapidamishooned praktiliselt puuduvad, on vaid söötmiseks kohandatud alad.

Suurimal ettevõttel, mida külastasime, oli 600 lüpsilehma, kes paiknesid kolmes erinevas piirkonnas. Ettevõttel oli umbes 1300 ha maad. Karja keskmine toodang 8500–10 000 kg. Töötajate arv 38.

Positiivsena mainisid farmerid Lõuna-Aafrika piimandussektori arengus piimakarja head geneetilist taset, arenevat piimatööstuste süsteemi, head infrastruktuuri ja tööjõudu. Täiendava võimalusena nähakse tootmise laiendamist, suurmaaomanikelt põllumajandusmaa juurde liisimisega, samuti võimalust mitmekesistada tootmist veiselihatootmisega. Ohtudeks peeti ebastabiilset piimahinda, AIDSi suurenevat levikut, kariloomadel esinevaid nakkushaigusi ja vastuolulist ilmastikku. Konverentsist osavõtjatele demonstreeriti, kuidas toimub ohtlike verdimevate putukate vastane desinfitseerimine; selleks aeti kari oskuslikult läbi spetsiaalselt ehitatud desokanalist.

Eestlastele pakkus huvi, mida sealsed farmerid võtavad ette lõpnud loomadega. Sellistel juhtudel on kaks varianti: lõpnud looma korjus kas maetakse või nahk eemaldatakse ning korjus viiakse mägedesse ulukitele söödaks.

Külastati ka üht nn sotsiaalfarmi, kus riigi abiga suunatakse peamiselt musta nahavärvusega inimesi põllumajandussektorisse tööle ning võimaldatakse neil ise prot-

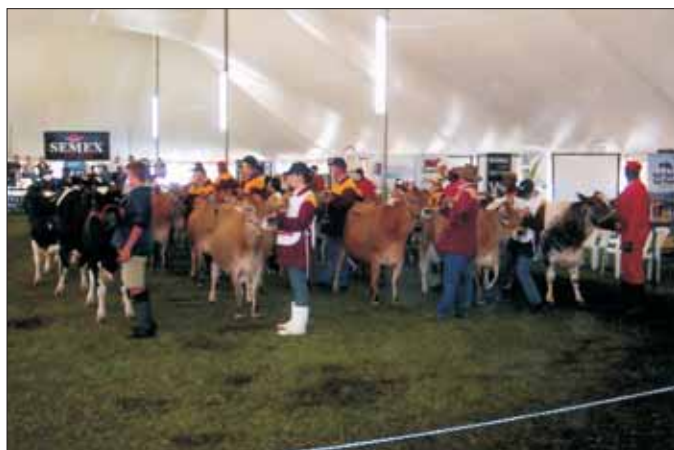


Foto 3. Tõugude esitlus

(T. Bulitko)

sessi juhtimisel kaasa lüüa ning ergutatakse nendes pere-mehelikku vastutustunnet. Sellistel farmidel on kohustus pidevalt teisi inimesi välja õpetada ning need asuvad enamasti piirkondades, kus põllumajandust ja karjakasvatust vähem viljeletakse. Suurt tähelepanu pööratakse sealsetes perefarmides ka koduümbruse heakorrastamisele, vaata-mata sügistalvisele perioodile oli võimalus näha laitmatult korras ning hea kujundusega rohkearvulistest taime-liikidest koosnevaid aedu.

Konverentsil puudutati väga mitmeid erinevaid teemasid. Ettekannete põhiteemana käsitleti geneetiliste markerite tähtsust aretuses, tervise- ja sigimistunnuste osakaalu suurendamisel, Skandinaaviamaade ristamiskatsete tulemusi erinevate riikide kogemuste põhjal jne. Osavõtjad riigid tutvustasid punase tõu arengut, aretusprogramme ja -eesmärke. Eesti punase tõu aretusest ja suundadest tegi ülevaate Tõnu Põlluäär.

Majandusanalüüsidel põhinevalt käsitleti söötmist, piimatootmise tasuvust, taastootmist jt huvipakkuvaid teemasid. Piimatootjate ja -töötajate vahelist koostööd kajastav ettekanne leidis elavat diskussiooni.

Põhjalik ülevaade anti ka Euroopas punast tõugu veiseid kasvatavate riikide ja nende aretusorganisatsioonide koostööst. Praegu kuulub organisatsiooni 10 riiki (tabel 1), kus punast tõugu piimalehmade arv on umbes 1,1 miljonit.

Vähenev punast tõugu veiste populatsioon kogu maailmas loob vajaduse üha tihedamaks koostööks (pullide testimine, aretusmaterjali vahetamine, ühtse hindamissüsteemi väljatöötamine, embrüo doonorfarmide loomine, veiste registreerimine, ühtsete aretuseesmärkide püstitamine aretusprogrammides jne) erinevate riikide punase tõu aretajate vahel.

Tabel 1. Punaste (punasekirjute) lehmade arv tõugude viisi

Tõug	Lehmi
Anglid	13 500
Taani punane	50 000
Eesti punane	28 000
Soome ääršir	201 000
Läti pruun	74 000
Leedu punane	27 000
Norra kari	270 000
Rootsi punase-valgekirju	170 000
Austria piimasimmental	247 000
Kokku	1 115 500

Plenaaristungil arutati erinevate koostöövormide leidmise võimalusi punaste tõugude populariseerimiseks ja edasiste tegevussuundade kava. Kinnitati kahe koosoleku vahelise perioodi tegevusaruanne ning juhatus, kes tööd edaspidi koordineerib.

Otsustati, et järgmine punaste piimatõugude ülemaailmne konverents korraldatakse 2007. aastal Euroopas, kus Taani ja Rootsi on nõus ühiselt korraldusvastutuse endale võtma.

Eesti maakarja kasvatajate suvepäevad C. R. Jakobsoni Talumuuseumis

pm-mag Käde Kalamees
EK Selts

2. ja 3. augustil peetud eesti maakarja kasvatajate suvepäevadele kogunes 81 inimest. Paljud olid tulnud pere-
dega ja eks sellisest üritusest saab indu ka maakarjakasvatajate järelkasv. Käesoleva aasta 20. aprillil täitis EK Seltsi asutamisest 85 aastat, siis sai stendide, fotode ja arhiivmaterjalidega meenutatud ka kõike eelnenut.

Suvepäevi alustati EK Seltsi lipu heiskamise ja lipulauluga. Lipu heiskasid EK Seltsi taasisutajad Esmeralda Leesment, Arnold Prints, Mihkel Kallaste ja Valentin Sooberg. Kui 14. oktoobril 1989. a oli EK Seltsi taasisutajaid 68, siis nüüd on neist veel liikmeteks 17. EK Seltsi liikmete arv aga on praegu 195. Külalistest tulid EK Seltsi õnnitlema Riigikogu liige Jaanus Männik, põllumajandusülikoolist emeriitprofessor Olev Saveli, Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistust Tanel Bulitko, põllumajandusministeeriumist Anneli Härmsen, Veterinaaria- ja Toiduametist Katrin Reili ja Jõudluskontrolli Keskusest Kaivo Ilves. Taasisutatud EK Seltsi esimene juhatuse esimees Arnold Prints meenutas möödunud.

Pidulikule osale järgnes seltsi aastakoosolek. EK Seltsi juhatuse aruande esitas Heldur Hiis. Kahjuks on eesti maakarja kasvatajate elu läinud alates 2000. aastast iga aastaga raskemaks, sest riigi eelarvelisi rahasisid on sellest ajast alates igal aastal vähendatud. Kui 2000. aastal seltsi 80. sünnipäevaks oli eelarverahaga võimalik valmis saada 45-minutiline videofilm, välja anda trükis „Eesti maakarja tõuraamat“, maakarja tutvustav voldik, taastada lipp ja välja töötada logo, samuti uued põlvnemistunnistused ja tänukirjad, siis 2005. aastaks sai selts poole vähem raha. Uus voldik eesti maakarjast sai teoks ainult tänu koostööle Nigula Looduskaitsealaga (LK) ja Hollandi projekti raames eraldatud rahale.

Vaatamata sellele on EK Selts oma tööd jätkanud, kuigi nõuded tõuaretustööle on muutunud rangemaks ja nõuavad raha rohkem. 2004.a oli juhatuse koosolekuid 5 ja lisaks 2 üldkoosolekut Väandras ning suvepäevad Rapla-

maal. Uusi EK Seltsi liikmeid lisandus 23, aga välja peaks arvama 19 liiget, kes ei ole oma liikmemaksu kolmel aastal maksnud. Otsustati möödusi teha maakarja omavatele võlgnikele ja saata neile veel kord meeldetuletuskiri.

Revisjonikomisjoni tööst andis aru Aimi Sai ja kandis ette revisjonikomisjoni akti EK Seltsi raha kasutusest, aruande kinnitas üldkoosolek.

Tõuaretustööst tegi ettekande autor. Kuna ettekanne oli 2004. a töötulemustest, siis 2005. a tõuaretusalaseid võitlusi siinkohal ei puudutata. Nendest on põgusalt juttu Tõuloomakasvatuses 2/2005.

Aasta-aasta järel on suurenenud maakarja majapidamiste arv, kuid aastalehmade arv kõigub, madalseis oli 2000. aastal (tabel 1 ja joonis 1).

Tabel 1. EK Seltsi liikmete karjade iseloomustus seisuga 01. 01.

Näitaja	1990	1995	1999	2000	2002	2003	2004	2005
Liikmeid	68	70	153	157	180	210	171	196
Aastalehmi	566	555	466	443	503	518	490	538
Majapidamisi	7	63	128	135	155	168	167	172
Min 4 lehma	4	6	26	24	21	20	24	24
Tõufarme	4	6	12	12	12	14	18	22
Lehmi	523	260	259	176	174	257	273	303
Tõumüük	50	26	81	75	88	35	85	95

Alates 2000. a saab eesti maakari ohustatud tõu toetust ja sellest ajast alates on maakarja arv stabiliseerunud. Rõõmuvast on tõufarmide arvu kasv 4-lt 22-le. Samuti näitab huvi maakarja vastu just põlvnemistunnistustega maakarja tõuloomade müügi suurenemine, 2004. aastal vahetas 95 maakarja tõulooma omanikku.



Foto 1. Lipu heiskamine

(O. Saveli)



Foto 2. Piimatoodete maitmine

(M. Kalamees)



Foto 3. Tänukirja seltsi taastajale Mihkel Kallastele

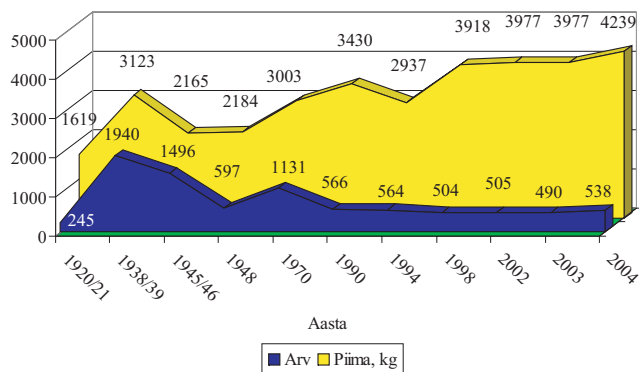
(M. Kalamees)

Parimad maakarja lehmad on Lääne-Viru-, Põlva-, Jõgeva- ja Saaremaal, kus aastatoodang lehma kohta on 4931–5224 kg (tabel 2 ja joonis 2). See on juba silmapaistev toodang nii väikesearvulisel tõul.

Tabelist 3 on näha, et võrreldes teiste piimaveisetõugudega tiinestuvad maakarja veised paremini – 1,4 seemendust veise kohta, teiste tõugude näitaja on 1,9. Samuti on ka esimesest seemendusest tiinestumine kõige parem maakarjal – 70,9%, teistel tõugudel 57,5%.

Maakarja lehmade karjast väljamineku kõige sagedasemateks põhjusteks on udarahaigused ja ahtrus (joonis 3). Maakarjale on omased tugevad jalad ja seetõttu on ka karjast väljaminek jalgade tõttu ainult 1,9%, mis on väga hea näitaja. Head tervist näitab ka see, et ühtegi maakarja lehma ei ole praegitud nakkushaiguste tõttu.

Taastootmise tulemused on rahuldavad. Poegimisvahe-mik 413 päeva on liiga pikk, normaalne 365 päeva on võimalik saavutada kõrgetoodanguliste lehmade varasema seemendusega. Samuti tuleks 84 päeva kinnisperioodi pikkust vähendada ideaalse 60 päevani.



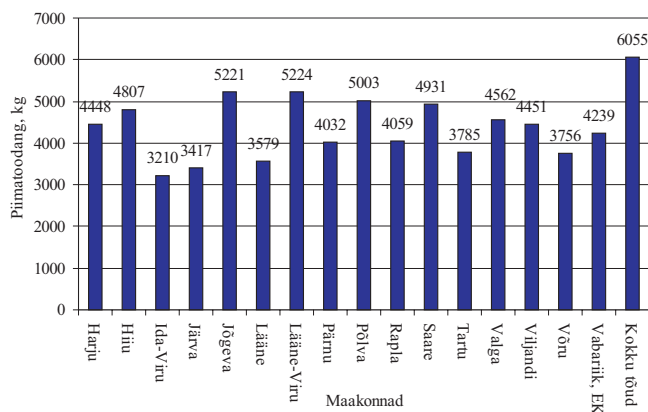
Joonis 1. Lehmade arv ja jõudlus

Tabel 3. Maakarja kunstlik seemendus ning tiinestumine

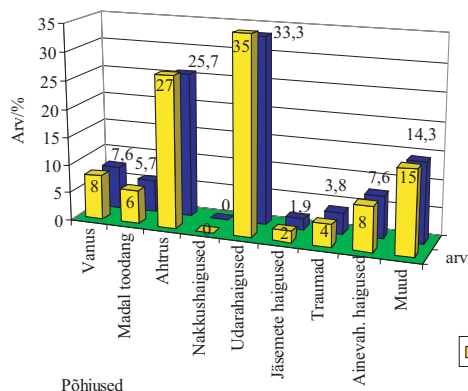
Näitaja	Eesti maakari			Tõud kokku
	lehmad	mullikad	kokku	
Kunstlikult seemendatud	396	128	524	122 015
sh jõudluskontrolli alustes karjades	333	96	429	117 457
Tiinestus 1. seemenduse järel %	69,3	76,1	70,9	57,5
Kokku seemendusi jk karjades	455	119	574	202 366

Tabel 2. Maakondade järjestus kontrollaasta toodangu (rasv+valk, kg) järgi vabariigis 2004. a

Maakond	Lehmi	Piima kg	Rasva %	Valku %	R+V, kg
Lääne-Viru	17	5224	4,39	3,45	410
Põlva	2	5003	4,80	3,37	408
Jõgeva	4	5221	4,54	3,26	407
Saare	75	4931	4,61	3,39	395
Valga	13	4562	4,97	3,61	391
Hiiu	3	4807	4,27	3,33	365
Viljandi	40	4451	4,51	3,47	355
Harju	32	4448	4,45	3,37	348
Rapla	68	4059	4,99	3,49	344
Pärnu	228	4032	4,70	3,35	325
Võru	14	3756	5,04	3,47	320
Tartu	16	3785	4,77	3,45	311
Järva	10	3417	5,12	3,62	299
Lääne	8	3579	4,82	3,26	289
Ida-Viru	8	3210	4,82	3,45	266
Keskmine	538	4239	4,70	3,41	344
Vabariik	100 890	6055	4,27	3,31	459



Joonis 2. Kontrollaasta toodang maakondades ja vabariigis 2004. a



Joonis 3. Lehmade karjast väljamineku põhjused 2004. a

Poegimisi kokku 520, sh esmaspoegimisi 126 (24,2%).
 Lehmvasikaid 249 (48,6%)
 Pullvasikaid 263 (51,4%)
 Poegimisvahemik 413 päeva
 Kinnisperiood 84 päeva



Foto 4. A. Veidenberg õpetab piimatöötlemist

(M. Kalamees)

Uuslüpsiperiood 133 päeva
 Poegimisvanus 29,2 kuud
 Esmapoegimisvanus 29,2 kuud võiks olla paremate söötmistingimuste korral 24 kuud.

Kuna ohustatud tõu toetust keskkonnatoetusena saavad ainult maakarja tõuraamatuveised, saadeti kõikidele EK

Tabel 4. Eesti maakarja pullide spermavaru Keava seemendusjaamas (01.08.2005)

Nimi, TR nr/ SAV	Isa, TR nr/ SAV	Emal, TR nr/ kõrgem toodang	Emaisa, TR nr, tõug	Doose	Päritolumaa
Virti EK 206	Virsu ET SSS 13915B, SAV+111	Alva EK 2627 6142 -3,79 -3,11 -424	Matt EK 142	37	Eesti
Jerti EK 198	Jere SSS 13745C SAV+119	Pupsi-kari EK 2643 3718 -4,31 -3,47 -289	Luja EK 100	187	Eesti
Tõmmi EK 223	Tõll EK 200	Miiva EK 2697 6156 -4,87 -3,46 -513	Kei EK 160 (džörsi)	31	Eesti
Akkum EK 235	Akku EK 207 SAV:+110	Muumi EK 282600A 6185 -4,40 -3,37 -481	Muku EK 171	922	Eesti
Näku EK 233	Näky EK 213	Kulla EK 282543A 6017 - 4,02 - 3,28 -439	Keiko EK 167 (50% džörsi)	164	Eesti
Napu EK 240	Napero EK 226 SAV:+116	Uiu EK 1984965A 4938-4,67-3,87-422	Quatro EK 201 rootsi punane nudi	510	Eesti
Jääk kokku:				1851	
Madala aretusväärtusega pullid					
Mau EK 166	Mauno EK 127	Itra EK 2431 5005 -4,25 -3,14 -370	Randolf EK 37620 punasekirju holstein	56	Eesti
Leho EK 118	Lõbus EK 111	Klarika EK 1055 5059 -4,76 -241	Samba EK 80	334 reserv	Eesti
Leimu EK 117	Lees EK 110	Nätti EK 1627 4459 -3,96 -177	Ikkar EK 81	546 reserv	Eesti
Pärast 2. maid 2005 seemendusest sündinud järglane loetakse ristandiks					
Mauno EK 127	Ahtialan Ölli SK 13660	Ihme SK 295344 5893 -5,01 -295	Pellervo SK 13187	409 reserv	Soome
Napero EK 226 S 14135C SAV + 116	Mäen Ohva SSS 13844 C SAV: +108	Hortensia SSS 303933 15645 -3,3 -3,1- 993 1...6 -12295 -3,8 -3,2	Juholan Ipa SSS 13739B	30 reserv	Soome
Oksa EK 225 S 14144B SAV + 110	Mattilan Yrsky SSS 13674 B	Hitti S 304564 11522 -4,9 -3,3 -941 1...4 -9218 -5,0 -3,5	Kivipellon Poikkeus SSS 13857 B	15 reserv	Soome
Näppärä EK 224 S 14139 D SAV +106	Hautalan Otsana SSS 13832 D SAV: +112	Edith SSS 302678 8918 -4,4 -3,7- 719 1...6 - 8419 -4,3 -3,6	Rantakartanon Ujo SSS 13897 B	20 reserv	Soome
Quatro EK 201	Qvadrat 7-540 SKB 6819	Kronblom 5-31625-244 7646 -3,7 -3,3 -535	Jadargut SKB 9998	12 reserv	Rootsi



Foto 5. Ühispilet

(M. Kalamees)



Foto 6. Eesti maakarja kasvatajate vaba arutelu (M. Kalamees)

Seltsi liikmetele infoleht tõuraamatusse kandmise nõuetest.

Kokku tõuraamatus 01. 12. 2004. a	418 lehma
Tõuraamatusse võetud 2004. a	164 lehma
sh A-osakonda	68 lehma
	8 pulli
Geneetiliselt uuritud	10 lehma
	15 pulli

Veterinaar- ja Toiduameti ettekirjutusel tuli pärast 1. maid 2004. a tõuraamatu A-ossa võetutest üle kanda tõuraamatu B-ossa sellised maakarja veised, kelle isaks on kas läänesoome või rootsi punane nudi pull. Seega jäi tõuraamatu A-ossa 2004. a võetud maakarja veistest ainult 38.

Eesti maakarja 2004. a tõufarmide tulemused esitati Tõuloomakasvatuses 4/2004. Eesti maakarja pullide spermavaru on toodud tabelis 4.

2004. aastal varuti spermat kolmelt pullilt: Akkum EK 235, Näku EK 233 ja Napu EK 240. Neid pulle iseloomustati Tõuloomakasvatuses 2/2005.

Veel anti aastakoosolekul ülevaade näitustest osavõtnud maakarja omanikest. Ühtekokku esitleti 2004. a viiel näitusel 10 majapidamise 19 maakarja veist (tabel 5).

Järgnevalt autasustati parimaid tõufarme tänukirja ja EK Seltsi tassiga, samuti said kõik tõufarmid ka tunnistuse tõufarmi klassi kuuluvuse kohta.

Tabel 5. Näitustest osavõtt

Omanik	Särevere, 11-13.06	Saaremaa, 19.08.	Luige, 2.-4.09.	Luige, 2.09.	Ülenurme 04.09.
T. Muulmann	1				
Türi TMK	1				
TÜ Mereranna PÜ		2			
L. Sooäär		2			
J. Kiider		2			
J. Simovart			3	2	
K. Voitk					4
A. Veidenberg					2
L. Puur					1
R. Parts					1

Pärast lõunasööki toimus Helgi Nurme eestvõtul piimast sõira valmistamise koolitus ning Annika Veidenberg jagas praktilisi kogemusi kohupiimakreemide ja jogurti valmistamisel. Degusteerida sai nii sõira kui erinevaid sorte kohupiimakreeme. Päevakohase loengu pidas pm-mag Ivi Kübarsepp põllumajandusülikoolist teemal "Piim kui erinevate saaduste tooraine".

Edasi andis põhjaliku ülevaate C. R. Jakobsoni elutööst EK Seltsi juhatuse esimees talumuuseumi direktor Heldur Hiis. Laudas uudistati maakarja veiseid ja lambaid.

Päeva lõpetas pidulik õhtusöök koos pillimänguga. Kaugemalt tulijad veetsid öö telkides ja 3. augustil Heldur Hiis jätkas suvepäevi talumuuseumi tutvustamisega.

Maakarjakasvatajad said tublisti targemaks ka mesinduse alal, kui Heldur Hiis oma rikkalikust kogemuste pagasist neile lahkelt teadmisi jagas. Kahepäevased suvepäevad lõpetati lipu langetamisega.

Taani lihaveistega tutvumas

Tõnu Põlluäär

ETKÜ tõuraamatu- ja aretusosakonna juhataja

Eesti Tõuloomakasvatajate Ühistu (ETKÜ) ja Eesti Lihaveisekasvatajate Seltsi (ELKS) lihaveisekasvatajad ja huvilised tutvusid 27.–30. juulil Taani lihaveisekasvatuse, lihaveiste jõudluskontrolli ja aretussüsteemiga.

Taanis on 17 erinevat lihatõugu, neist arvukamad on limusiini (umbes 6000 ammlahma), herefordi (4000), simmentali (3000), šarolee (3000), aberdiin-anguse (2000), šoti mägiveise (1500) ja heleda akviteeni (1000) tõud. Kokku on ammlahmi umbes 50 000.

Külastati simmentali, heleda akviteeni, herefordi, šarolee ja šoti mägiveise ning kahte limusiini tõu karja, kokku



Foto 1. Taani parimaid limusiinikasvatatajaid (T. Põlluäär)



Foto 3. Eesti ja Taani lihavesikasvatatajad (T. Toi)

seitset talu. Igas farmis saime täieliku ülevaate konkreetse tõu aretusest, söötmisest kui ka pidamisest.

Tavaliselt on lihavesikasvatust hobiks. Pererahvas teenib igapäevast elatist kas linnas töötades või mujal palgatööl. Tööst vabal ajal tegeldakse lihavesikega. Taanis ei ole lihavesike karjad suured, põhiliselt 15–25 ammlehмага. Üle 50 ammlehмага karjasid peetakse juba suurteks. Suurim kari, mida me nägime, oli 50 ammlehмага šarolee ja šoti mägiveise kari. Väikseimad on 12 ammlehмага simmentali ja herefordi karjad. Tavaliselt on loomad suvel karjamaal ja talvel laudas, et mitte rikkuda karjamaid.

Lihavesike pidamisel kehtib Taanis Euroopa Liidu reegel: 1 ammlehm 1,4 ha kohta. Taanis ei ole ammlehma kvooti ja toetust saab vaid tapetud veise kohta umbes 1100 DKK. Tapamass peab olema seejuures üle 190 kg. Makstakse ka hektaritoetust.

Lihavesike pidamine on intensiivne, sest söödetakse proteiini- ja jõusööta 25–30% ratsioonist, silo, põhku jt põhisööta 60–70% ratsioonist. Eraldi ratsioonid on pullikutele ja lehmikutele. Sellega tagatakse enamiku nuumpullikute aastavanune kehamass 550–600 kg ja -lehmikutele 450–500 kg. Täiskasvanud lehmade kehamass on üle 800 kg ja pullidel umbes 1500 kg. Oli ka karjasid, kus kaalunäitajad olid veelgi suuremad. Näiteks heleda akviteeni karja omanik ei hoidvatki oma karjas alla tonniseid lehmi. Ka vasikate sünnimassid on suured, jäädes vahemikku 40–55 kg. Kuid siingi on erandeid ja sama heleda akviteeni karja omanik väitis, et tema karjas kaalub

10% sündinud vasikatest 80 kg. Tavaliselt võõrutatakse vasikad 6–7 kuu vanuselt.

Taani piirkondlikus registrikeskuses Holstebro linnakeses saime ülevaate algandmete kogumisest ja aretussüsteemist. Taanis on valdavalt puhtatõuliste veiste kasvatamise süsteem. Veised müüakse maha tõuloomadeks ja ülejääk, kes tõumüüki ei kõlba, realiseeritakse lihaks. Tapasaagised on valdavalt üle 60%, vaid herefordid ja šoti mägiveised pisut üle 50%.

Enamik karju käib piirkondlikel ning üleriigilistel näitustel, kusjuures osavõtt on vabatahtlik. Näitustel loomad hinnatakse. Kõik kulud kannab farmer, toetusraha neile ei maksta. Võitnud loomaomanikele on välja pandud sponsorite autasud, kuid ka need ei ole eriti hinnalised, enamasti jõusööta, mineraalid jms. Vabatahtlik on ka jõudluskontrolli süsteemis osalemine. Aretuskarjana tuleb täita kehtestatud reegleid, kui neid ei täideta, siis tunnustus peatatakse. Peab seemendama kunstlikult vähemalt 50% emasloomadest, teostama veiste lineaarset hindamist ja testimisele saatma vähemalt 10% pullvasikatest või väikestest karjadest 3 aasta kohta ühe pullvasika. Kehamass määratakse kaalumisel, harva lindiga. Aretuspetsialist teeb kontrollkaalumisi 5% juhuslikult valitud karjades.

Lihapullide testimine käib farmi tasandil. Farmeriga sõlmitakse leping. Kohustuslik on noorpullilt spermaproovi võtmine enne testseemendusi. Sperma kogutakse seemendusjaama poolt. Lihapulle soovitatakse hakata kasutama alates 16. elukuust, kuna lihapullid saavad suguküpseks hiljem. Tihtipeale on 12–14 kuu vanuse pulli



Foto 2. Simmentali vasikas (T. Põlluäär)



Foto 4. Šoti mägiveised (R. Toi)

sperma kehv ja viljastamisvõime madal. Testseemendused tehakse enamasti 3–4 pulliga 700–800 spermadoosiga pulli kohta. Limusiini ja simmentali tõul varutakse 1000–1100 doosi, kuna populatsioonid on suuremad.

Kõik andmed sisestatakse andmebaasi, mille järgi arvutatakse selektsiooniindeksid kehamassile, tapasaagisele, sünnile, poegimiskulule, viljakusele ja piimakusele. Indeksid ühendatakse kokku üldindeksisse (S-indeks).

Huvipakkuv oli taanlaste seemendusringide korraldus, kus aretusühistu palgal on enamik seemendajaid (kokku 195). Ringid ei ole pikad, sest farmid asuvad keskmiselt 6–14 km raadiuses, keskmine kilometraaz ühe seemenduse kohta kujunes 2004. a 8,82 km ja ühe lehma kohta

kulutati keskmiselt 1,6 spermadoosi. Kolm seemendajat töötavad grupis, kus 2 on põhitöötajat ja 1 asendaja. Seega on tagatud kõigile vabad päevad. Seemendaja kohta tehti 2004. a 3700 esmakordset seemendust.

Kokkuvõtteks tuleb öelda, et jõudsime arusaamale, kui tähtis on lihavesisekasvatases täisväärtusliku ratsiooni kasutamine ja pidamistingimused. Hea oli kuulda, et taanlased väärtustavad tõuaretust, kõrge väärtusega pullide kasutamist, embrüosiirdamist, lineaarset hindamist ja jõudluskontrolli. Ja seda kõike tehakse vabatahtlikult enda karja arengu huvides, parema tuleviku nimel. Siin on ka meie farmeritel üht-teist mõelda.

S E A D

Seakasvatate üritusterohke suvi

Riho Kaselo

Eesti Tõusigade Aretusühistu juhatuse esimees

Selleks et omal alal läbi lüüa, peab maailmas avasilmi ringi käima. Tänapäeval selleks võimalusi jätkub. Seakasvatate traditsiooniks on olnud igal aastal ühine välisreis. Nii on käidud 1995. a Rootsis ja Taanis, 1996. Leedus, 1997. Saksamaal, Belgias ja Hollandis, 1998. Norras, 1999. Austrias, Itaalias ja Kreekas, 2000. Inglismaal, 2001. Ungaris, 2002. Prantsusmaal, 2003. Lõuna-Saksamaal ja Itaalias, 2004. a Šveitsis, Monakos ja Hispaanias. Alati on toimunud ka kohtumised aretusfirmades, söödatootjatega ja farmeritega. Selliste kontaktide loogiliseks jätkuks on tõumaterjali (hämpšir – Rootsist, landrass – Norrast, pjeträän – Austriast) või tehnoloogia sissetoomine välisriikidest.

2005. aasta reisidest rääkides tuleb alustada maailma sealihatootjate kongressist USAs (World Pork Congress – Washington DC). Lisaks Põhja-Ameerika ja Euroopa riikidele oli osavõtjaid ka Aasiast, Austraaliast, Uus-Meremaalt ja Lõuna-Ameerikast. Eestit esindasid Eesti Tõu-

sigade Aretusühistu nõukogu esimees Viktor Vilks, aretusühistu seemendusjaama juhataja Raivo Laanemaa ja autor.

Kongressi põhiteemadeks olid arenevad sealihaturud, toiduohutus, keskkonna- ja tarbijasõbralikkus, biotehnoloogia arenguvõimalused ning toiduainete tootmise perspektiivid üldisemas plaanis.

Sealiha tarbimine maailmas oli 2004. aastal 230 mln tonni (1982. aastal 150 mln tonni). 2015. aastaks prognoositakse tarbimist 300 mln tonni.

Selleks et neid arve uskuda, tuleb tähelepanu pöörata arenevatele turgudele, eelkõige Hiinale. Nimelt 47,57% maailmas toodetud lihast tuleb Hiinast, kuid ekspordiks läheb vaid 1% toodetust (Venemaale, Hong-Kongi, Makaosse). Kui 1979. aastal toodeti Hiinas inimese kohta 10,89 kg sealiha, siis 2003. aastal juba 35,10 kg. 94,5% Hiina farmides kasvab 1–9 siga ja kehtib loosung: kui on pere, on ka sigala! Kuid vaatamata sellisele valdavalt ekstensiivsele tootmisele võime ette kujutada, kuidas mõjutab maailmaturgu kasvõi Hiina ekspordi 1%-line kasv.

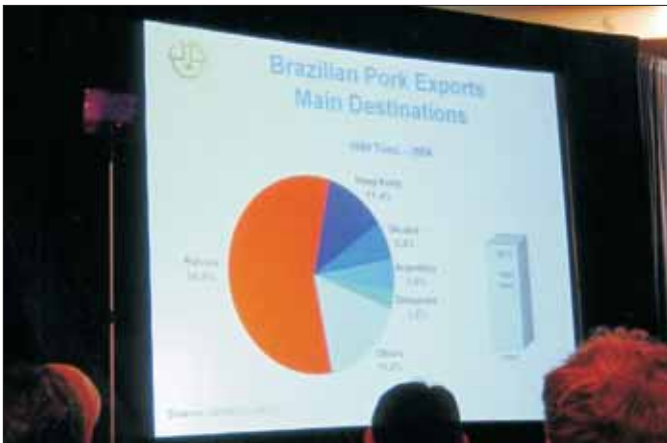


Foto 1. Brasiilia sealiha ekspordimaad

(R. Kaselo)



Foto 2. Viktor Vilks ja Riho Kaselo Eesti Majas

(R. Kaselo)



Foto 3. Seaaretajad firma Alltechi peakorteris (R. Kaselo)



Foto 4. Šoti rahvariie sobib ka Ermo Sepale ja Katrin Sepale (R. Kaselo)



Foto 5. Suvepäevad Kassaris (R. Kaselo)

Olukord võib kujuneda sarnaseks sellega, mida näeme mänguasjapoes või olmetehnika lettidel.

Eestit huvitab ekspordimaana aga Brasiilia, kus on alates 1979. aastast sealihaga eksporditud suurenenud 5 korda ja see moodustab 2004. aastal juba 507 700 tonni. Peamisteks sihtmaadeks on Venemaa ja Ukraina (vastavalt 56,8% ja 6,4% ekspordist). Need on samad sihtkohad, mis asuvad meile väga lähedal, kuid meie ekspordis on väga väike. Autori sõnavõtt oligi suunatud Venemaa

esindajale, kes tõi põhjuseks kvaliteeti. See väide oli tarvis muidugi ümber lükata, kinnitades kõigile, et meil kehtib Euroopa Liidus tunnustatud lihakehade klassifitseerimise süsteem SEUROP ning kvaliteediga probleeme pole. Seepeale oli ka Vene pool sunnitud tunnustama, et praegu valitseb Venemaal nn Brasiilia trend ja hind katab praktiliselt transpordikulud. Kas hakatakse ostma ka Eestist, kus transpordikulud oleksid pöördvõrdelised eesti sealihahinnaga, sõltub aga samuti trendidest, mis on seotud tihedalt poliitikaga. Samuti puudub Venemaal piisavalt ostujõudu kvaliteetsema sealihaga tarvis.

Teel kongressile tegime ka peatuse New-Yorgis, mis jättis ootustele vastupidiselt meeldiva mulje. Kesklinn, Manhattani saar, on küll paljude kõrghoonetega, kuid veega ümbritsetud, Central-Park ja lilled tänavatel annavad elu juurde ka pilvelõhkujatele.

Oli võimalus külastada ka Eesti Maja, mille hõngu annab hästi edasi president Konstantin Pätsi portree. Maja oli hubane ja vaikne, vaatamata sellele, et asus New-Yorki kesklinnas 34. tänaval. Meie külaskäiku kajastas ka ajaleht Vaba Eesti Sõna, mille toimetuses meid väga sõbralikult vastu võeti.

Meie 2005. aasta suvine reis suure 50-liikmelise seakasvatavate grupiga viis meid Iiri- ja Šotimaale. Lisaks ilusale loodusele ja ajaloolistele linnadele oli Dublini lähedal võimalus külastada firmat Alltech, mis on ka Eesti seakasvatavatele tuntud eelkõige oma *Bioplex*, *Mycosorb* ja *Bio Mos* tootesarjadega. Need pakuvad kaasaegseid lahendusi sigade tervishoiule ja kasumlikule tootmisele.

Kohaliku seakasvatust tutvustas Frank O'Connor, kes on 7000 emisega sigalakompleksi omanik. Kokku on Iirimaa 530 seafarmil 160 000 emist ja 60% sealihast läheb ekspordiks peamiselt Inglismaale. Tarbimine inimese kohta on 38 kg sealihaga aastas.

Euroopa Liidu 25 liikmesriigis on kokku 11 miljonit farmerit ja 455 miljonit tarbijat ning liitu sealihaga importimisel tuleb maksta tolli 20,3% toodangu hinnast. Maa-ilmas on see keskmiselt 77%, Kanadas 0%, USA-s 0,35%, Šveitsis 97,7% ja Norras 363,0%. Neid numbreid lugedes saame aru, miks Norra või Šveitsi seakasvatavate ei taha Euroopa Liitu astuda. Kuid Eesti sisepoliitikat arvestades päästis Euroopa Liit meid olukorrast, kus mõned lihatootjad olid nõus vaid 7 kr/kg eest lihakehasid importima ning soovitasid seakasvatavatele jahimeeste abi laudade tühjendamiseks. Kasumite arvel aga laieneti oma tööstustega edasi teistesse riikidesse. Me ei saa küll nautida vanade riikide ühinemiseelseid eksporditoetusi, kuid selle eest ei saa ka meile enam nii odavat liha importida.

Kolmandaks selle aasta ühisürituseks olid traditsioonilised suvepäevad. Seekord Hiiumaal Kassaris. Sinna said tulla ka need, kellel välisreisiks võimalust ei olnud – kokku 200 inimest. Küllastati villavabrikut, ainulaadset puukabelit, Hiiumaa muuseumi Kassaril, käidi ujumas. Vetsi Talli õunaaias oli kohaliku rahva ja pillimängude entusiasti Astrid Böningi eestvedamisel tants ja tore pidu.

Oli tore ja sisukas suvi! Ilusat sügist ja edu edaspidiseks!

L A M B A D

10. Lamba- ja kitsepäev Kurgjal

pm-mag Külli Vikat

ELaSi tegevjuht/aretusspetsialist

6. augustil 2005. a toimus juba 10. üle-eestiline lamba- ja kitsepäev Kurgjal C. R. Jakobsoni Talumuuseumi territooriumil. Oodatud olid kõik Eesti Lambakasvatajate Seltsi liikmed, kutsutud asutuste esindajad, samuti kõik huvilised.

Lamba- ja kitsepäeva eesmärgiks läbi aegade on olnud kokku tuua lamba- ja kitsekasvatusega tegelevad ettevõtjad ja neid teenindavad firmad ning üldse populariseerida lamba- ja kitsekasvatust.

Päev algas kell 11, avasõnad ütles ELaSi juhatuse esimehe kt Eil Sellis. Kohalolijaid tervitasid firmade esindajad: Suomen Rehu Eesti piirkonna juht Lea Koorem, Alltech OÜ sekretär-asjaajaja Signe Evert, Bovistar AS juhataja Neeme Tilk. Joogi ja söögi (lambalihašašlõkk ja -supp, karask) eest hoolitsesid FIE Tarmo Märss ja talumuuseumi köök. Päevakava oli tihe, sinna mahtusid järgnevad üritused.

Lamba- ja kitsetõugudest esitleti eesti valge- ja tumedapealisi lambaid ning eesti kohalikke kitsi. Tutvustati tekseli, suffolki, dala ja islandi tõugu lambaid, samuti belgia piimalammast. Kõigile lambaid esitlenuile kingiti ELaSi poolt verivärsked kogumik „Tõuloomakasvatust Eestis“ ja Interfarm AS poolt erinevad pastad lammas-tele.

Kauneima ute ja kitse konkursist võttis osa 9 lammast ja kitse. Arvestust peeti eraldi eesti valge- ja tumedapealiste lammaste ning kitsede osas. Võitjatele olid auhinnad välja pannud firmad Anu Ait OÜ, Bovistar AS, Suomen Rehu, Alltech OÜ ja Eesti Soolakaubandus. Kauneimaks eesti tumedapealiseks lambaks tunnistati utt nr 230575 Lenne ja Tiit Kaivo Sireli talust Harjumaalt. See oli 6. konkursivõit järjepanu.



Foto 1. Kaunimad uted koos omanike Sellise ja Kaivo perega (U. Sellis)



Foto 2. Koeratõugude demonstratsioon

(U. Sellis)

Kauneimaks eesti valgepealiseks lambaks tunnistati utt nr 225250 Eil ja Urmas Sellise Väike-Hauka talust Põlva- maalt. Selles talus on juba 2001. aastast osatud kauneim utt kasvatada.

Kauneimaks kitseks tunnistati eesti tõugu kits nr 01381 Merike Bakhoffi Väike talust Pärnumaalt.

Lambakoeratõugude esitlusel osalesid *briardid* ehk prantsuse lambakoerad – omanik Hele Värav. Koerad käivad perenaisega kaasas lambafarmides, karjatamiskäsklusi nad veel ei tunne. Need koerad sobivad nii karja valvamiseks kui karjatamiseks.

Nils Niitra Austraalia karjakoer on noor ja iseseisvalt ta veel karjas ei käi, kuid peremees loodab saada head abilist oma 40-pealise lambakarja hoidmiseks.

Bordercollie (omanik Maret Kärsti) tunneb karjatamiskäsklusi ja teeb ka praktilist tööd. Praegu ootab ta kutsikaid ja seega polnud võimalik teda töötamas näidata.

Sulev Sukmiti pikakarvaline kolli e šoti lambakoer teeb oma igapäevatööd 100-pealises lambakarjas ning omaniku sõnul muudab karjatamistöö peremehe jaoks imelihtsaks.



Foto 3. Pügamisvõistle võitja Hugo Vaino tööhoos (U. Sellis)



Foto 4. Villakoti heitmine

(U. Sellis)

Kaukaasia lambakoer (omanik Moonika Kaarep) ja kesk-aasia lambakoer (omanik Andrus Keevallik) sobivad karjavallvuriteks, kuigi mõlemad on linnakoerad.

Kõigile koeratõugude esitlejaile oli kinkekott firmalt Fagel OÜ.

Pügamisvõistlusel oli välja pakutud masinaga ja käsitsi võistlusklass. Võisteldi siiski ainult masinaga pügamisel. Enne võistluse algust demonstreeris oma oskusi nn kuld-pügaja Sam Taylor Inglismaalt profimasinaga. Võistlusel osales viis võistlejat. Meestele julgus vastu astuda Eve Riis Pedaka talust Pärnumaalt. Võistlejad pügasid kaks Kurgja talumuuseumi lammast juhusliku valiku alusel. Iga sisselõige andis 10 lisasekundit, mis liideti pügamis-ajale. Auhinnad olid firmadelt Eesti Soolakaubandus, Suomen Rehu, Interfarm AS, Alltech OÜ ja Net Est & Bürkland OÜ. Peaaunuhinnaks AS Bovistari poolt välja pandud mineraalijonnipunni omanikuks sai kiireim pügaja (5 min 35 sek) Hugo Vaino Lääne-Virumaalt. Teise ja kolmanda koha said vastavalt Peedo Fix (6.03) Harjumaalt ja Leonid Kirss (6.09) Tartumaalt.

Sportlike mängude kavas oli esmalt villakoti viskamine, kus võistleja pidi ühe katsega villakoti teistest kaugemale heitma. Meestest võitis Hugo Vaino, naistest Rita Koppel. Auhinna olid välja pannud Ungru Lõng OÜ ja Suomen Rehu.

Kaskater ASi lamba kehamassi ennustamisel maksis iga pakkumine 5 krooni. Osalejaid oli 37 ning võidusummaks kujunes 185 krooni, mille sai kitsekasvataja poeg.



Foto 5. Kaunis kits on jõudnud Ülenurmele

(A. Juus)



Foto 6. Laste joonistusvõistluse võitjad

(U. Sellis)

Plaanis oli ka köievedu lamba- ja kitsekasvatajate vahel, mille korraldajad otsustasid päeva lõpuks kohale jõudnud vihma tõttu ja vigastuste vältimiseks siiski ära jätta.

Lasteprogramm algas ratsutamisega. Kohal oli 2 ratsahobust, üks väiksematele ja teine suurematele põnnidele. Ka lastele toimus villakoti viskamise võistlus. Arvestust peeti eraldi tüdrukute ja poiste osas, kokku oli 31 osalejat (16 tüdrukut ja 15 poissi). Auhinnad Ungru Lõng OÜ poolt pikima viske sooritajale ja ka kõige nooremale osavõtjale.

Joonistamisvõistlusest teemal „Lammas või kits ja kõik sellega seonduv“ võttis osa 34 last, kellest 20 paremale joonistajale oli Interfarm AS välja pannud toredad joonistustahvlid. Joonistused pannakse üles eelseisvatel ELaSi üritustel. Kõigile lasteprogrammist osavõtjatele oli suur kott komme firmalt Eesti Soolakaubandus.

10. aastapäeva kringlite söömine toimus koos päeva lõpetamisega, kus lõpusõnad ütles Ell Sellis, erilise tänu osalisteks said C. R. Jakobsoni Talumuuseumi pererahvas eesotsas Heldur Hiisiga ja päeva korraldajad ELaSi-st.

Tänuõnad kõigile osavõtjatele: Jõeääre talu – Daniel Lybaert Raplamaalt, Kaskater AS – Ervin Koppel Harjumaalt, Linnuriik OÜ – Ain Siimon Läänemaalt, Pedaka talu – Tiina Paap Pärnumaalt, Sireli talu – Lenne Kaivo Harjumaalt, Vaike talu – Merike Bakhoff Pärnumaalt ja Väike-Hauka talu – Ell Sellis Põlvamaalt ning kohale tulnud firmadele Alltech OÜ, Anu Ait OÜ, Bovistar AS, Eesti Soolakaubandus, Fagel OÜ, Interfarm AS, Kesko Agro AS, Net Est & Bürkland OÜ, Suomen Rehu ja Ungru Lõng OÜ.



Foto 7. Aastapäeva küünalde süütamine

(U. Sellis)

Lambapügamiskoolitus ja villa esmane käitlemine Eestis

pm-mag Külli Vikat

ELaSi tegevjuht/aretusspetsialist

Välisabi projekt „Lambapügamiskoolitus ja villa esmane käitlemine Eestis“ sai teoks 14. kuni 18. juunini 2005. aastal, mil toimus loeng ja kaks praktilist koolitust Eesti erinevates piirkondades. Koolitaja oli kutsutud Suurbritanniast Colin MacGregor – Briti villaturustuse organisatsioonist. Projekti käivitas Eesti Lambakasvatajate Selts koostöös EV Põllumajandusministeeriumiga.

Neljatunnisel loengul 15. juunil osales 21 lambakasvatajat. Loengul käsitleti villa käitlemist Suurbritannia näitel, kuidas organisatsioon on üles ehitatud ja kuidas see ka toimib. Sama organisatsioon koolitab ka lambapügajaid. Koolituse juurde kuulub nii pügaja kui ka looma ohutuse tagamine, tehnika omandamine, masinad jpm. Käsitletakse ka villa kokkuvedu farmerite juurest, mis alustel ja mis sellest edasi saab ning kuidas. Räägiti lah-ti ka pügamisvõistluste süsteem, kus pügajad jaotatakse teatud kriteeriumide järgi 4 klassi alates madalamast: sinine, pronks, hõbe ja kuld.

Praktiline koolitus toimus Lõuna-Eestis Ants Kuksi farmis, 8 osalejat, 4 vaatlejat, ja Põhja-Eestis Ervin Koppeli farmis, 9 osalejat, 7 vaatlejat.

Praktilisel koolitusel oli põhirõhk õigete pügamisvõtete omandamisel. Esmalt näidati, kuidas peab lammast hoidma pügaja jalgade abil, et käed vabad oleksid, ja millised on kõige ökonoomsemad pügamisvõtted säästmaks energiat ja aega. Kergelt see omaksvõtt ei läinud, kuna enamusel pügajatel olid omad võtted tugevasti juurdunud. Kui koolitaja oli ära vaadanud kõigi koolitatavate oma tehnika, siis juhendas ta kõiki veel eraldi. Saime näha, kuidas pügamisel moodustub lambavillak, mitte vill, nagu seni olime saanud, kuidas villak pakkida, et seda hiljem



Foto 2. Pügamisvõtted

(K. Vikat)

säilitada või transportida. Päeva lõpuks oli kõigile selge, et pügamisvõtete kinnistamiseks oleks veel vaja koos juhendajaga praktiseerida.

ELaSi poolt vormistatud tunnistused praktilisel koolitusel osalejatele andis üle Colin MacGregor koos plakatiga, mille olid pügamisvõtted õiges järjekorras. Ta tunnistas Eesti lambapügajad Suurbritannia klassifikatsiooni järgi sinisteks pügajateks. Leonid Kirsi kohta arvas koolitaja, et mõnepäevase lisakoolituse järel võiks ta klassifitseeruda pronksi kategooriasse. Siit järeldus, et lambapügamine Eestis on algeline.

Koolituse käigus toimus Karula Rahvuspargi (RP) külalistekeskuses Colin MacGregori lambapügamise demonstratsioon, kus lisaks näidati ka ELaSi ja Karula RP poolt kokkutulnutele lambapügamisest ja naha parkimisest õppevideosid. Samuti pakuti lambaribi ja tagakintsu erineval viisil, muidugi ka šašlõkki. Ei puudunud ka meelelahutusprogramm.



Foto 3. Pakitud villak

(K. Vikat)



Foto 1. Praktika E. Koppeli farmis

(K. Vikat)



Foto 4. Lambanahast pügajasussid

(K. Vikat)

Colin MacGregori kokkuvõtte koolitusest oli lühike ja positiivne – kui võimalik, tuleks ta aasta või paari pärast meid uuesti juhendada ja vaatama, kuidas edasi oleme arenenud. Samas kutsus ta seltsi esindust Suurbritanniasse külla just kõige kibedamal tööajal – lammaste pügamine, villa kokkuladustamine ja realiseerimine oksjonitel – septembri lõpus või oktoobri alguses.

Osalejad arvasid, et aega oli liiga vähe, et õiged pügamisvõtted kinnistuksid.

Lamba- ja kitsekasvatate õppereis Saksamaale

Ell Sellis

ELaSi juhatuse esimehe kt

Põhimõttel „parem üks kord näha, kui seitse korda kuulda“ korraldas Eesti Lambakasvatate Selts 2005. aasta kevadel õppereisi Saksamaale. Reis sai teoks tänu headele koostööpartneritele Alam-Saksi Liidumaa Lambakasvatate Seltsist. Meie vastuvõtja Oleg Faber korraldas kõik nii, et vaatamisväärsed jätkus igale maitsele.

Eestist lahkusime Rostocki laevaga 29. mail, Saksamaale jõudsimme järgmisel päeval. Põikasime kiirkäigul sisse Lübeckisse, et tõmmata kopsudesse vana hansalinna õhku, ja lahkusime kiirustades, et külastada Gerd Jahnke 1000-pealist lihalammaste tootmisfarmi. Põhikarja me ei näinudki, see oli umbes 100 km kaugusel karjamaal. Lammaste ajamine karjakoertega läbi külade ja mööda põlluvaheteid karjamaale võib olla huvitav vaatepilt. Lambad lähevad karjamaale pärast poegimisperioodi lõppu ja tulevad tagasi, kui aeg taas tallede sünniks küps. Lambapidamine on korraldatud nii, et poegimine toimub ajaliselt kolmes jaos, mil igal perioodil poegib umbes kolmsada utte. Nii on tuhandet lammast kasvatades võimalik läbi ajada ainult 300-kohalise lambalaudaga. Laut ise on kergeehitis – kilekatusega angaar.

Kui utel sünnivad mitmikud, siis üks talledest läheb emaga tagasi karjamaale, teine jääb lauda juurde ja kasvatatakse üles kitsepiimaga. Kitsed olid sealsamas sulgudes, neid ei lüpsitud, vaid lambatall lasti kitse juurde aedikusse, kus ta pidi ise piima udarast kätte saama. Päril heaks sellist meetodit eesti kitsekasvatavad ei pidanud, kuna oli näha, et kitsed meelsasti võõrast verd kasulast ei toitnud, kitsede udarad olid katki ja paistes.

Peremees on üksiti ka turismiettevõtja, kes kasvatab nõmmelambaid. Nõmmelambaid on selles piirkonnas ajalooliselt kasvatatud ja nad kuuluvad kohaliku kultuuriloo juurde. On kujundatud puhkekoht, kus aedikus saab näha nõmmelambaid ja kõrvalt müügipunktist osta nõmmelambalihast valmistatud vorste, pasteete ja muid lihatootteid. Nende valmistamiseks on eemal külas omaette väike tapamaja ja lihatööstus. Müügipunktis nägime ka lambavillast käsitöötooteid, kuid need ei olnud kohalikud ega seotud kohaliku lambatõuga.

Järgmine päev möödus reisilolijatele Saksa põllumajandusega tutvudes. Alam-Saksi Liidumaa Lambakasvatate Seltsi president Henning Pferdmenges elab mõisas, kasvatab saksa mustapealisi lambaid, põldudel nisu, otra,

Üldiselt oli projekt huvitav ja väga vajalik ning samalaadset koolitust võiks korrata. On vaja, et huvi kodumaise lambavilla vastu tõuseks ja Eestis käivituks taas villaturg. Samas kasvaks ka farmerite huvi villa kvaliteedi vastu ning suureneks lambapidamise jätkusuutlikkus, mis tooks kaasa lambakasvatuse edasiarengu Eestis.

rapsi ja suhkrupeeti. Mõisas on vaid üks abitööline. Suurima sissetuleku annab nisukasvatust. Suhkrupeeditoodangust müüakse vaid kvoodialune osa. Üle kvoodi toodetu läheb lammastele, samuti suhkrupeedi töötlemisjäägid, nii et lammaste elu tundus Saksamaal kohati väga magus olevat. Pferdmengesi abikaasa on Eesti juurtega. Tema ema oli baltisaksa mõisaproua, kes oma parimad aastad veetis Vana-Kuuste mõisas Tartumaal ja lahkus Eestist 1939. aastal. Kes Eesti lambakasvatuse ajalooa rohkem kursis, see teab, et 19. sajandil ja 20. sajandi esimesel poolel on Vana-Kuuste kandil olnud kanda oluline roll Eesti lambakasvatuse edendamisel.

Saksa mustapealine lambatõug on kujundatud lihalambaks. Tegemist on küllalt suurekasvulise tõuga, aastane jääb kaalub 120–130 kg, paarituses kasutatav jääb isegi kuni 170 kg. Lihaks realiseeritakse 3–4 kuu vanused talle, kes selleks ajaks on 40–45 kg raskused, lihakeha kaalub umbes 20 kg. Tõsine lambakasvatataja ostab Saksamaal jäärad vaid oksjonilt, kus ühe jäära hind algab 250 eurost, aga võib ulatuda ka 1000 euronile ja kõrgemalegi.

Külastasime ka Göttingeni Põllumajandusülikooli katsefarmi, kus tegeldakse nii talunike väljaõppe kui uurimistööga. Katsejaamal on 50 ha põllu- ja karjamaid, 40 töolist, sajapealine lehmakari, 140 emist, laamad, laborite tarvis kasvatatakse minisigu ja kõige selle kõrval 200-pealine lambakari. Kasvatatakse ja parandatakse kohaliku lambatõugu, mis on nime saanud Leine jõekese järgi. Aastatel 1965–1967 toimus ristamine piimalambaga, et parandada uttede piimakust. Järgnes kümme aastat puhasaretust, seejärel toimus ristamine tekseli tõu jääradega, et paraneksid lammaste lihaomadused, taas



Foto 1. Saksa mustapealisi lambad

(K. Vikat)



Foto 2. Kitsed karjamaal

(K. Vikat)

järgnes puhasaretus. Tulemuseks on viljakas kohalikes oludes ekstensiivseks kasvatamiseks sobiv lihalambatõug, millega töötatakse nüüd edasi uurimaks kõige ratsionaalsemaid pidamistingimusi. Lisaks tegeldakse katsejaamas lammaste embrüosiirdamisega. Laudas ja karjamaal kasutatakse kaasaegseid abivahendeid lammaste sorteerimiseks, kaalumiseks ja lisaõõtmiseks. Eesti lambakasvataja teeb niisugune arenduskeskus lihtsalt kadekaks.

Teadlaste juurest siirdusime piimalamba- ja kitsefarmi. Tegemist on pereettevõttega, mis toodab lamba- ja kitsepiimast juustu ning kõrvalsaadusena vorsti ja liha. Põhikarjas on 30 piimalammast ja 50 -kitse. Karjatatakse neid mägisel karjamaal. Lüpstakse kaks korda päevas. Kitselt saab ühel laktatsiooniperioodil 300 päeva jooksul keskmiselt 750 liitrit ja lambalt 350 liitrit piima. Karjalaskepäev on talus traditsiooniliselt 1. mail. Sellel päeval on omad rituaalid, mida ümbruskonna inimesed ja turistidki vaatamas käivad. Samuti võetakse talus vastu õpilasekursioone, kellele tehakse talus õppepäev, tutvustatakse lammast ja kitse kui põllumajandusloomi, millega viiakse linnalaps maaelu juurde.

Järgnevalt käisime uudistamas lihalammaste kasvatust. Lambakasvatajad olid taastanud ühistu ja koos ehitanud uue kerglauda, kus poegib 500 utte. Ühistus kasvatati mägilambaid ja meriino-lihalambaid. Taas ei näinud põhikarja, kes oli kaugematel karjamaadel. Laudas olid ainult lihakombinaati müüki minevad talled, keda tapale minekuks ette valmistati. Samas kõrval oli ühistuga seotud firma, mis müüs ümbruskonna inimestele nii kasutatud kui ka uut põllumajandustehnikat. Külapoe kaubapakumine võttis silme eest kirjuks.

Järgmisel, juunikuu esimesel päeval, juba teel Berliini, külastasime Weihe perefarmi, kus kasvatatakse piima-, liha- ja nõmmelambaid. Talul on 10 ha põldu, 10 ha maastikuhooldusmaid ja 20 ha rohumaad. Põllul kasvatatakse nisu, suhkrupeedi ja kartulit. Peremehel oli enda väljakoolitatud tubli borderkollis tõugu karjakoer.

20 kilomeetri raadiuses ei ole teist lambafarmi ja peremees võtab omal viisil

lambakasvatusest kõik, mis võtta annab. Piimalambakari ei ole suur, põhikarjas kõigest 25 utte. Neid lüpstakse 15. aprillist 31. augustini üks kord päevas hommikul kell 6. Öhtul kell kuus aetakse kari lauta, kusjuures talled on laudas uttedest eraldi. Talled lähevad ise teise aeda, kuna seal ootab neid lisaõõtt. Öö jooksul udarasse kogunenud piim lüpstakse ja töödeldakse oma talu meiereis juustuks. Talu toodab aastas 1500 liitrit piima. Ühe kilo juustu tegemiseks kulub 3–5 liitrit piima.

Rohumaadel kasvatatakse lihalambaid. Talleliha tootmisskeemis ristatakse kohalikke puhast tõugu uttesid piimakuse suurendamiseks piimalambaga, saadakse piimakad uted, keda ristatakse suffolki tõugu järadega. Sel viisil saadud ristanutted kasvavad kiiresti ja omandavad head lihavormid. Talledele karjamaal lisatoitu ei anta ja suur osa lihatalledest realiseeritakse otse koplilist. Nimelt elab piirkonnas küllalt suur türklaste kogukond, kes vastavalt oma rahvuslikele traditsioonidele ostab lihalooma elusalt. Nii lähevad nad peremehega koplisse, valivad lamba välja ja viivad elusalt ära. Et asi oleks ametlik ja euronormidega kooskõlas, on türki kogukond enesele ehitanud ja kasutamiseks registreerinud väiketapamaja, kus nad siis väljavalitud lambaga vastavalt oma rahva kommetele edasi toimetavad.

Lihalammaste talvine kodu meenutas Eesti inimesele Peipsi-ääre kurgi- ja tomatikasvuhooneid. Ka peremees ise tunnistas, et kevadel tuleb kari enne karjamaale saata, kui kilehoones liiga kuumaks läheb. Küll aga pidi hoone olema väga sobiv niiskete, tuuliste ja sombuste ilmadega, mida hilissügisel ja talvel sealkandis sageli ette tuleb. Muidu looduslähedase inimesena läks ka peremehel endal natuke aega, kui kilehoone omaks võttis, aga nii oli tal majanduslikult võimalik laudaküsimus lahendada.

Veel kasvatatakse selles talus halle sarvilisi nõmmelambaid (saksa keeles: *Graue gehornte Heideschnucke*). Nõmmelammaste karjamaa oli veidi mägisem, taimeliike oli rohkem, nurm seetõttu natuke värvilisem. Nõmmelammaste realiseerimine lihaks läheb peremehe tunnistuse järgi raskelt, kuid maastikuhooldustoetus on piisavalt suur, et oleks huvi sellega tegelda. Nõmmelambad elavad aastaringselt karjamaal, ka poegimisperioodil ja talvel. Ürgsed instinktid on nii tugevalt säilinud, et karjakoeraga ei olnudki võimalik karja kokku ajada. Äsjasündinud ja mõnepäevaste talledega uted lihtsalt ei läinud karja juurde, vaid hoidusid eraldi. Vaatamata looduslähedusele ei antud kogu karjatavat ala lammastele siiski korraga kätte. Lambad elasid plastikvõrguga piiratud küllalt suures koplis. Seeläbi reguleeriti karjatamiskoormust.

Tagasiteel läbi Saksamaa idaosa, Poola, Leedu ja Läti oli aega nähtut meenutada ja muljeid vahetada, omavahel sõbruneda, plaane teha, ärisidemeid sõlmida, ühesõnaga teha kõike, mida suletud ruum võimaldas. Eks igapäevast endast sõltu nüüd, kui võrd jõuab ta reisil salvestatud teadmisi ja energiat kodus alles hoida ja ellu rakendada.



Foto 3. Lamba sõrahoole

(K. Vikat)

H O B U S E D

Eesti tõugu noorhobuste ülevaatused 2005

Andres Kallaste
EHSi tõuaretuse spetsialist

Noorhobuste ülevaatused on eesti hobuse tõu säilitus- ja aretusprogrammi lahutamatuks osaks. Et laiendada osavõtjate ringi, toimusid kevadest alates piirkondlikud ülevaatused Eesti eri paigus. Alustati aprillis Saaremaal, seejärel toimusid juunis ülevaatused Võru-, Tartu-, Viljandi- ja Pärnumaal. Augustis jätkati Harju-, Hiiu- ja Saaremaal.

Lõppülevaatusel valiti parimad noormärad ja -täkid, kokku 17 hobust (10 noortäkku ja 7 -mära). Finaali eesmärgiks on välja valida parimad suguhobusteks.

Aasta parimaks noortäkkuks valis komisjon Pihtla Hobusekasvanduse noortäku **Arm**, reservvõitjaks samuti Pihtlas kasvatatud täku Apollo ja II reservvõitjaks Linda Kupitsale kuuluva täku Rob Roy. Nii võitja kui reservvõitja põlvnevad tõu parimast sugutäkkust Aku 684 E.

Noormärdest tunnustati parimaks Raivo Reinarti kasvatatud kaheaastane mära **Tanni**. See Taube liini kuuluv kollane mära näitas eesti hobuse kohta haruldaselt head allüüri nii traavis kui sammus. I reservvõitja Võru



Foto 3. Noormärade konkursivõitjad

(L. Lasn)

Tihuse Turismitalust (kasvataja Martin Kivisoo) on väga tüüpiline ja hea välimikuga mära. II reservvõitja Rona kasvataja on Aili Kirst ja hobune on saadud araabia vere lisamise tulemusena.

Heameelt valmistab see, et lõppülevaatusel pääsesid nii noorte sugutäkkude (Taigur 721 E, Adam 717 E, Laasik 711 E, Anakee 720 E) kui ka vanemate eliitäkkude järglased. Laialdane täkkude valikuvõimalus on üheks peamiseks eelduseks tõu säilimisele ja arenguks.

2005. aasta ülevaatusel põhjal võib öelda, et viimastel aastatel on eesti tõugu hobustel paranenud allüür. Samal ajal on süvenenud teatud määral harkvarbusus ja halvenenud laudja ehitus.

Tänavuse ülevaatusel kokkuvõtteks tuleb kiidusõnu ütelda kasvatajatele ja eriti hobuste esitlejatele. Hobused olid ette valmistatud näitusele tulekuks ja esitlejad olid meeldivalt korrektselt riietatud ning tõid oma hoolealuste parimaid väärtusi kenasti esile.



Foto 4. Teenekas hobusekasvataja Aili Kirst II reservvõitja Ronaga (M. Laiapea)



Foto 1. Parim noortäkk Arm, om Pihtla HK (M. Laiapea)



Foto 2. II reservvõitja Rob Roy, om Linda Kupits (M. Laiapea)

XI eesti raskeveohobuste päev

Krista Sepp
EHSi direktor

Eesti raskeveohobuste põhiline levikuala on Virumaa. Ida-Virumaal on viimastel aastatel juurde tulnud ka uusi kasvatajaid, kuid jätkuvalt on aktiivsed ka endised hobusekasvatajad. Eesti raskeveohobuste tõuraamatus on registreeritud Ida-Virumaal 17 raskeveohobust, tuntumad kasvatajad on Andres Supp, Rene Tarum, Jüri ja Haide Pertel ning Hannes Kivil.

XI eesti raskeveohobuste päeva korralduse võtsid enda õlule Rene Tarum, Mäetaguse Vallavalitsus ja Eesti Hobusekasvatajate Selts. Eelkõige tänu Rene Tarumi ideele korraldada Ida-Virumaal oma Otsa talu heinamaadel üle-eestiline rakendihobuste kihutamine ja samas ka raskeveohobuste näitus, oli huvi ürituse vastu suur. Uudistama olid tulnud eesti raskeveohobuste omanikke Soomest. Kohalikud hobusemehed tulid näituseplatsile ikka hobune vankri ees, samas Urmas Saks Luunjast lükkas suurest autost välja rakendisordis kasutatava maratonkäru ja ette rakendati paarisrakend.



Foto 1. Arvi Annimäe Killuga stardis

(S. Veinberg)

Hindamiskomisjoni juhtis ETLLi president ja EPMÜ emeritprofessor Olev Saveli, komisjoni kuulusid Heldur Peterson, Eero Agarmaa ja Andres Kallaste.

Tabel 1. Eesti raskeveohobuste näituse tulemused 6. augustil 2005. a

Koht	Nimi, TR ER	Sünd	Värvus	Isa, TR ER	Ema, TR ER	Punkte	Omanik
Täiskasvanud märad							
1.	Neevi 6223	1991	raudjas	Norr 1928	Tipa 5957	53	H. Kivil
2.	Ellu 6249	1999	raudjas	Ettur 2054	Telgi 5958	44	J. Pertel
3.	Visu 6239	1997	raudjas	Vadis 2171	Nisu 6129	46	R. Tarum
4.	Kaavi 6166	1988	raudjas	Kaun 1985	Vista 5970	43	R. Tarum
5.	Kave	1994	raudjas	Kaun 1985	Erku 5973	42	R. Tarum
6.	Nella 6217	1990	raudjas	Norr 1928	Tinna 5992	42	K. Niine
7.	Kulla 6167	1987	raudjas	Kaun 1985	Eeli 5781	37	R. Tarum
8.	Telgi 5958	1983	kõrb-kimmel	Töll 1830	Viili 5785	39	J. Pertel
9.	Trulla 6246	1987	raudjas	Töll 1830	Ulla	37	R. Tarum
10.	Tango	1992	raudjas	Tullus 1887	Gitta 6062	37	R. Tarum
11.	Killu 6097	1987	heleraudjas	Kaunis 1892	Eleegia 5585	42	M. Kalme
12.	Eula 6000	1981	tumekõrb	Esku 1391	Julla	39	OÜ Piima-Vissi
Noormärad							
1.	Evita	2002	kõrb	Esker II 2172	Neevi 6223	45	H.Kivil
2.	Eelika	2002	raudjas	Emiir 2175	Katti 6158	45	R.Tarum
3.	Eevika	2002	raudjas	Emiir 2175	Kaavi 6166	39	R.Tarum
Täkud							
1.	Naksur 2137	1987	raudjas	Naks 1994	Viisa 5839	47	EHS
2.	Emiir 2175	1999	kõrb	Esker II 2172	Vaade 6236	44	R.Tarum
3.	Kuningas	2000	raudjas	Kaunis 1892	Eti 6219	50	V.Kaasik
4.	Esvik	2001	kõrb	Esker II 2172	Visu 6239	40	M.Sambla
5.	Härold 2181	2001	raudjas	Hospadin 2177	Eti 6245	37	H.Pertel
6.	Herold Junior	2003	raudjas	Herold 217	Ramona 6227	41	E.Rand
*	Vezdehod 2182	2001	kõrb	Hingan	Vesna	43	A.Supp

*) vladimiri raskeveohobune



Foto 2. Parim täkk Naksur 2137 ER (S. Veinberg)



Foto 3. Rene Tarum (S. Veinberg)

Sugumärade ja noorte määrade näitusel valiti 2005. aasta parimaks märaks Hannes Kivili Neevi ja tema kasvatatud oli ka parim noormära Evita (Neevi tütar).

Aasta täkuks valiti Eesti Hobusekasvatajate Seltsile kuuluv **Naksur 2137 ER**, kes alates möödunud aastast paikneb Kiiklas Hannes Kivili talus.

Heameelt valmistasid hindajatele Pärnumaa hobusekasvatavad. Viktoria Kaasik on oma hobusekasvandusse ostnud täku Kuningas

(i. Kaunis 1892 ER), katsetanud täku jõudluskatsetel Toris (1 km traavis ja 1 km sammus) ning seekord esitati täkk tunnustamiseks hindamis- ja tõukomisjonile. OÜ Kõpu talu (perekond Rand) tõi näitusele Herold 2170 ER järglase Herold Juniori, kes tunnustati aasta parimaks noortäkuks. Üle aastate arvukaima osavõtjatega näitusel võis saada ülevaate märadest, täkkudest ja nende järglastest.

Rakendite ralli võitis Rene Tarum teadmata põlvnemisega Miiraga, parima raskeveohobuse rakendisõidu tegi Arvi Annimäe Killuga ratsatalust Lääne-Virumaalt (tabel 2).

Tabel 2. Üleriigiline rakendihobuste maastikusõit

Koht	Hobune	Tõug	Võistleja	Aeg	KP*
1.	Miira	ristand	R. Tarum	1.56.19	0
2.	Killu 6097 ER	ER	A. Annimäe	2.11.34	0
3.	Uku	ristand	R. Jõemets	2.25.95	0
4.	Kaavi 6166 ER	ER	R. Tarum	1.52.23	4
5.	Välk & Kelli	rist./tori	U. Saks	2.01.74	4
6.	Sass	ristand	M. Niinemets	2.43.59	16

*) karistuspunkte

Tabel 3. Maksimaalveo katsete tulemused

Koht	Hobune	Võistleja	Katsed, tuhk kg			
			1.	2.	3.	4.
1.	Neevi 6223 ER	M. Niinemets	0,8	1,05	1,45	1,95
2.	Nella 6217 ER	K. Niine	0,8	1,30	1,65	1,90
3.	Naksur 2137 ER	M. Niinemets	0,8	1,20	1,65	1,85
4.	Trulla 6246 ER	R. Tarum	0,8	1,20	1,65*	
5.	Härold 2181 ER	H. Pertel	0,8			

*) 7,7 m

Maksimaalvedu ja rakendite kihutamine olid publiku lemmikvaatemängudeks. Maksimaalveo võitjaks tuli tasavägisel konkurents Madis Niinemets Neeviga (hobuse omanik Hannes Kivil).

S Ö Ö T M I N E

Silo kvaliteedist

pm-knd Helgi Kaldmäe ja prof Olav Kärt
EPMÜ veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituut

Silo on muutumas Eestis seoses segasööda kasutamise-ga aastaringseks põhisöödaks. Seda enam soovitakse val-

mistada kvaliteetset silo, mida jätkuks järgmise saagini, või mis säiliks veelgi kauem.

Eestis toodetakse silo põhiliselt mitmesugustest heintaimedest, vähe vilisest (2%) ja maisist (1%). Kui esimese ja teise aasta põldheina arvestada liblikõieliste kultuuriks,



Foto 1. Silorullide säilitamine

(J.M. Wilkinson)

siis võib väita, et 41–45 % silost valmistatakse liblikõielistest heintaimedest.

Silo kvaliteet sõltub põhiliselt materjalist, fermentatsioonist ja silotegemise organisatoorsest tööst. Fermentatsiooni protsessi mõjutavad mitmesugused tegurid. Kuna sileerimine on suunatud piimhappebakterite tegevuse soodustamisele ja silole kahjulike, s.o võihappe-, roisubakterite, hallitus- ning pärmseente kasvu pidurdamisele, luuakse selleks võimalikult soodsad tingimused. Mikroorganismid, mis osalevad silo fermentatsioonil, vajavad kasvaks niisket keskkonda. Haljasmassi kuivainesisalduseks, mil ta hästi sileerub, peaks olema 30–40%. Suurema niiskusesisalduse juures võivad areneda anaeroobsetes tingimustes ka võihappebakterid, mis käärivad suhkruid ja piimhapet, moodustades võihapet, vesinikku ja süsinikdioksiidi, millega kaasneb valkude lagundamine ja mürgiste ühendite tekkimine. Võihappebatsillide kasvu pidurdamiseks tuleb materjali kuivainesisaldus viia vastava tasemeni ja pH kiiresti 4,0–4,2-ni. Silo fermentatsiooni protsessi fundamentaalseks osaks loetakse sileerimismaterjali veeslahustuvate süsivesikute sisaldust, mida võib vaadelda kui mikroobse tegevuse baassubstraati.

Liblikõielistel heintaimedel on tavaliselt madalam veeslahustuvate süsivesikute sisaldus kui kõrrelistel. Kõrreli-

sed sisaldavad veeslahustuvaid süsivesikuid 70–150 g/kg, liblikõielistest ristikut 50–80 g/kg ja lutsernid 30–50 g/kg. Liblikõielistes on kõige tähtsamad monosahhariidid, fruktoos, glükoos ja sahharoos, kuid nendes on leitud ka rafinoosi ja stahhüloosi. Kõrreliste veeslahustuvate süsivesikute põhifraktsioonideks on fruktoos ja glükoos. Peamised varupolüsahhariidid kõrrelistes on aga fruktaanid, liblikõielistes tärkliis. Fruktaanid, valdavalt akumulieritud vartes, on ainsad tähtsad polüsahhariidid, mis lahustuvad külmas vees. Liblikõieliste peamine varusüsivesik tärkliis on enamasti akumulieritud lehtedesse. Tärkliis aga ei lahustu külmas vees ning ei ole veeslahustuvate süsivesikute komponent. Hüdrolüüsimate tärkliis ei ole aga silo fermentatsioonil piimhappebakteritele kättesaadav.

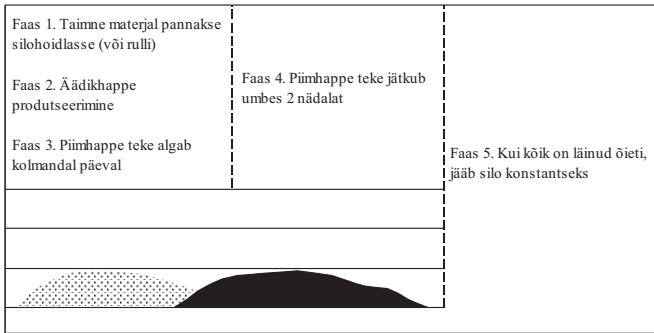
Veelahustuvate süsivesikute sisaldus suureneb kasvu- perioodi jooksul ning sõltub taimede vanusest. Kõige rohkem on neid vahetult enne õitsemist või hetkel, kui õied nähtavale ilmuvad. Ka varte-lehtede suhe mõjutab veeslahustuvate süsivesikute sisaldust.

Taimede suhkrusisaldus sõltub ka valgusrežiimist. Liblikõielistes ja kõrrelistes heintaimedes suurenes veeslahustuvate süsivesikute sisaldus alates hommikust, saavutades maksimumi pärastlõunal ja vähenes öösel, kuni päevavalguseni järgmisel hommikul. Valgusintensiivsuse vähenemine ja ka temperatuuri suurenemine alandasid mittestruktuursete süsivesikute sisaldust heintaimedes. Seega on veeslahustuvate süsivesikute tase kõrgem taimede kasvades kõrge valgusintensiivsuse ja madala temperatuuri juures. Temperatuurid vahetult enne koristusperioodi mõjutavad süsivesikute sisaldust rohkem kui varasema kasvuperioodi jooksul. Ka lämmastikväetiste lisamine vähendas heintaimedes süsivesikute sisaldust. Väetamisel aga tõusis heintaimedes proteiini- ja puhverdavate ainete sisaldus, mis aga raskendab rohu sileeruvust.

Silo fermentatsiooni protsesside normaalseks toimimiseks peaks heintaimede suhkrusisaldus kuivaines olema 3–4%. Põhjamaades on see vaid 2% piires. Mõnedel and-

Tabel. Analüüsitud siloproovide keemiline koostis ja toiteväärtus aastatel 1999–2004.

Näitajad	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Uuritud proovide arv	306	936	1418	874	978	1087
Kuivainesisaldus, %	36,9	29,4	30,7	36,4	30,8	29,9
Kuivaines:						
toorproteiini, %	11,9	13,5	12,7	14,0	13,5	12,8
toortuhka, %	7,3	7,7	7,6	7,8	8,1	8,1
toorkiudu, %	29,8	27,7	29,5	27,1	29,1	29,7
N-ta e.-a., %	48,4	48,2	47,0	47,8	46,3	46,2
metab. energiat, MJ/kg	9,1	9,2	9,2	9,3	9,2	9,2
seed. proteiini, g/kg	73	83	78	87	83	79,8
metab.proteiini, g/kg	71	74	73	75	74	73,1
NDF, g/kg	57,1	51,0	55,2	46,5	54,6	56,9
tright ADF, g/kg	37,5	33,5	33,9	32,3	33,5	37,4
võihapet, %	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
NH ₃ -N üld N, %	5,0	6,2	6,8	5,4	5,9	6,5



Joonis. Sileerimisprotsessil toimuvad muutused (Jurgens, 1997; muudetud).

metel ei tohiks sileeritava massi suhkrusisaldus olla aga alla 1,0–1,5%.

Teiseks tähtsaks faktoriks sileerimisprotsessis on taimede puhverdusvõime või nende suutlikkus vastu panna pH muutustele. Silomassis vajaliku happesuse saavutamine (pH 4,0–4,2) ei olene ainult taimede suhkrusisaldusest, vaid ka puhverdusainete sisaldusest. Puhverdusainete all mõistetakse mitmesuguseid anorgaanilisi soolaid, nagu fosforhappesoolaid jt, aga ka õun-, äädik-, sidrun-, glütseroolhappe- jt orgaaniliste hapete soolaid. Puhverdusvõimele avaldab mõju ka taimede proteiinisaldus, sest seda omavad ka valgud ja aminohapped.

Puhverdusained vähendavad taimemahla happesust. Seega, et taimemahla pH alla viia, on tarvis kõrge puhverdusvõimega taimede puhul kulutada rohkem piimhapet. Liblikõielistel taimedel on tavaliselt kõrgem puhverdusvõime (500–600 mekv OH/ kg KA-s) kui kõrrelistel (raihein 250–400 mekv OH/kg KA-s). Saksa siloteadlase F. Weissbachi järgi määratakse puhverdusvõimet piimhappe tiitrimisega. Sel juhul on kõrreliste puhverdusvõime 47–55 gMS/kg ja liblikõielistel 74–93 gMS/kg KA-s. Liblikõieliste närvutamine vähendab puhverdusvõimet ja parandab sileeruvust.

Seega on liblikõielised heintaimed raskesti sileeruvad oma madalama veealahustuvate süsivesikute sisalduse ja kõrge puhverdusvõime tõttu. Nende sileerimisel tuleks arvestada raskustega ning kasutada kindlustuslisandeid.

Lisaks käsitletud faktoritele sõltub rohusilo kvaliteet veel paljudest teistest teguritest, mida silo tootja peaks arvestama. Küll aga ei olene kõik tegurid tootjast, nagu näiteks ilmastikutingimused ja soojusrežiim, millest sõltub rohusilo valmistamise optimaalne aeg.

Silo kvaliteedi ja toiteväärtuse üle saab otsustada ikka tema keemilise koostise, toiteväärtuse ja hügieeninäitajate alusel, mida määratakse laboratooriumides. Toiteväärtuse hindamisel tuleks arvestada ka rohusilo vatsa proteiini bilansi (VPB). Kvaliteetset silo VPB peaks üldjuhul olema positiivne. Negatiivne arv näitab, et silo on proteiinivaene ja enamasti valmistatud hilja.

Miks on vaja teada silo VBP? Mäletsejad omastavad söödaproteiini kõige efektiivsemalt siis, kui söödad on ratsiooni valitud nii, et VPB oleks nullilähedane või nõrgalt positiivne. Sel juhul on vatsamikroobidel kasutada optimaalses koguses lõhustuvat söödaproteiini ja mikroobse proteiini sünteesiks vajalikul hulgal energiat (sööda süsivesikuid). Proteiini omastamine vatsas sõltub

lämmastiku–süsivesikute suhtest ja rohusöötdel eelkõige sahhariididega (süsivesikutega) varustamisest. Teades rohusöötdede VPBd, saab jõusöötdede otstarbekohase valikuga koostada sellise ratsiooni, kus VPB oleks nullilähedane ja mäletsejad kasutavad söödaproteiini kõige efektiivsemalt.

Eesti põllumehed oskavad silo teha, mida näitavad ka silo hindamistulemused aastate lõikes (tabel). Küll aga mõjutavad silo keemilist koostist, eriti silo kuivainesisaldust ilmastikutingimused. Kui sademetevaestel aastatel oli siloproovide keskmine kuivainesisaldus 36%, siis vihmastel 30%. Möödunud aastal valmistatud siloproovide proteiinisaldus oleks võinud suurem olla, sest 41,8% uuritud proovidest sisaldasid vähem kui 12% proteiini. Metaboliseeruvat energiat rohkem kui 9,5% sisaldas ainult 1/3 uuritud siloproovidest. Rõõmustav on tõdeda, et ainult 2,8% kogu uuritavast materjalist sisaldas võihapet soovituselt rohkem. Tabelis ei ole näidatud silode pH väärtused, mis küll alati määratakse, kuid mis sõltuvad kuivainesisaldusest ja seetõttu aritmeetilise keskmine näitaks vale vastust. Optimaalseks loetakse alla 25% kuivainesisaldusega silo pH väärtuseks 4,1. Veidi kõrgem pH väärtus on lutserni- ja ristikusilol.

Silo hea toiteväärtuse tagab heintaimede koristamine optimaalsel ajal, õiges arengufaasis, kindlustuslisandi kasutamine vastavalt ettenähtud kogusele ja materjalile ning tehnoloogiast kinnipidamine, eriti rohu tihendamise ja anaeroobsuse tagamisel.

2005. a esimesest niitest silovalmistamine oli küllalt keeruline. Ilmastikutingimused ei soodustanud närvutamist. Liblikõielised aga sisaldasid vähe kuivainet. Seda, kuidas põllumehed oma kogemusi ja tarkust kasutasid näitavad silo analüüsid. Põhisööda täpne teave võimaldas koostada sobivaima ratsiooni ja toota palju kvaliteetset piima.

Kui ruttu valmib silo? Silo fermentatsioonil moodustub esmalt äädikhape. Äädikhappe moodustumine väheneb umbes kolmandal sileerimise päeval ning algab piimhappe produktsioon piimhappebakterite elutegevuse tulemusena, mis kestab üle kahe nädala (joonis). Silo pH langeb 6,0-lt 4,2-ni.

Enne fermentatsiooniprotsesside lõppemist ei ole mõistlik siloproove võtta ja neid analüüsida, sest toimuvad muutused ka keemilises koostises ja toiteväärtuses. Soomlased loevad silo täielikult stabiilseks, kui valmistamisest on möödunud kolm kuud. Kui silo analüüsimine toimub varem, siis tuleb arvestada toiteväärtuse muutusega, eriti kui on tekkinud ebasoovitavaid protsesse.



Foto 2. Vorbuse suurfarmi silo (E. Rihma)

Eluspärmi lisasöötmise mõju lehmade piimatoodangule ja sigimisele

pm-mag Eve Rihma, prof Olav Kärt
EPMÜ veterinaarmeditsiini ja loomakasvatuse instituut

Pärmseened on mikroorganismid, mille kasulikke omadusi õpiti tundma kõige varem. Hinnanguliselt sai pärmseente kasutamine alguse juba 12 tuhat aastat e.m.a. Seda kinnitavad arheoloogiliste väljakaevamiste leiud Mesopotaamias. Savinõudelt ja leivaahju seintelt leitud pärmseened kinnitavad nende iidset kasutamist toidu valmistamisel.

Ka on pärmseeni kasutatud loomade söötmisel juba sajandeid. Praegused loomakasvatavad mäletavad 70ndaid aastaid kui ühismajandites pärmistati küllaltki massiliselt jõusööt, selleks kasutati enamasti pagaripärmi. Tärglase hüdroolüüsi intensiivistamiseks ning sööda rikastamiseks lämmastiku ja fosforiga lisati sageli ka superfosfaati, ammoniumfosfaati ja linnaseid, viimaseid oma kõrge α -amülaasi sisalduse tõttu. Lämmastikku ja fosforit vajavad pärmirakud ka oma keharakkude moodustamiseks. Pärmistamine suurendas jõusöötade maitsvust ning mõnevõrra ka proteiinisisaldust, samuti paranes loomadeervis ja sigivus.

Eesti turule on ilmunud mitu firmat, mis pakuvad uue põlvkonna söödapärmi lüpsilehmadele. Viimast söödetakse mikroskoopilistes kogustes. Kuna see on tekitanud paljude loomakasvatajate seas suurt huvi, kuid samal ajal ka segadust, otsustasime siinkohal asja olemust pisut selgitada ja tutvustada korraldatud katset.

Esmalt pisut pärmidest ja mõistetest üldiselt

Pärm on väga väike seen. Ta on ainurakne organism, mille suurus on tavaliselt 5–10 mikronit. Kõik seened pole aga pärmid. Looduses tuntakse umbes 50 000 seenealiiki, millest pärmid on vaid ligikaudu 500. Kõik pärmid jaotatakse kuuekümmesse perekonda. Nendest vaid kolme kasutatakse ulatuslikult rahvamajanduses. *Saccharomyces cerevisiae* on tuntud pagaripärmi nime all, mille erinevaid tüvesid kasutatakse õlle-, veini- või pagaritööstustes. *Candida utilis* on tuntud Torula pärmina (tuleneb pärmi varasemast nimest *Torulopsis utilis*) ning seda kasutatakse paberitööstuses ja puidust ning teistest pentoose sisaldavatest taimsetest materjalidest söödapärmi (proteiinsööda) tootmiseks. Kolmas kasulik pärm on *Kluyveromyces marxianus*, mida tuntakse vadakupärmi nime all ja see kasutab energiaallikana laktoosi e piimasuhkrut.

Kõnealust (loe turule tulnud) pärmi ei tohiks segamini ajada selle pärmiga, mida toodeti omal ajal näiteks Tallinna Tselluloosi- ja Paberikombinaadis või imporditi Venemaalt. Seda pärmi söödeti ja söödetakse ka praegu põllumajandusloomadele ja lindudele eelkõige proteiinsöödana ja sellest tuleneb ka tema laialt levinud nimi – söödapärm.

Söödapärm kujutab endast kuivatatud ja mitteaktiivsete pärmseente massi koos toitekeskkonna jääkidega. Söödapärmi saadakse tselluloosirikast materjalist (kliid, maisitõlvikud jne) või naftaparafiinidest. See söödapärm si-

saldab 45–50% proteiini, kusjuures proteiini bioloogiline väärtus on võrreldav loomse proteiini väärtusega.

Teatud segadust on tekitamas ka see, kuidas siiski nimetada kõnealust turule tulnud pärmi eluskultuuri. Ingliskeelses erialakirjanduses võime leida väga erinevate nimetuste all olevaid tooteid (*active dry yeast, yeast cultures, live-cell yeast*), millele pole suupäraseid eesti-keelseid vasteid sugugi kerge leida. Tooted erinevad üksteisest pisut kasutuse otstarbe, kasvusubstraadi ja eluvõimeliste pärmirakkude sisalduste poolest. Antud juhul on meie turul olevate pärmide puhul tegemist tootega, mida inglise keeles nimetatakse *live-cell yeast*, mis sõna-sõnalt tähendab pärmi elusrakku. Oleme mitmel juhul tarvitanud varem mõistet „pärm eluskultuur“, mis pole küll väga korrektne tema sisulises tähenduses (pärmikultuur sisaldab nii kasvusubstraati kui fermentatsioonil tekkivaid metaboliite ja on mõeldud lisamiseks mõnele fermenteeritavale materjalile), kuid hästi mõistetav, millega tegemist. Et selle pärmi söötmisel on probiootiline eesmärk, võiks seda nimetada ka probiootiliseks eluspärmiks.

Probiootilise eluspärmi toimest lüpsilehmadele

Kirjanduse andmetel on pärmseente kasulikeks omadusteks peetud nende võimet soodustada eesmagude arengut ja tselluloosi seedet noorloomadel, virgutada kasulike vatsabakterite kasvu, vähendada vatsa happesust ning vatsaatsidoosi ja sellega kaasnevate haiguste esinemissagedust, samuti suurendada lehmade piimatoodangut, piima valgu- ja rasvasisaldust ning parandada lehmade tiinestumist.

Inglismaal korraldatud katses suurenes lehmade piimatoodang 2,2, Hollandis 1,2 ja Põhja Irimaal 1,7 kg lehma kohta päevas. Itaalias saadi eluspärmi söötmisega 1,5 kg piima rohkem, Prantsusmaal 1,3 kg ning Saksamaal suurenes piimatoodang 3,4 kg võrra.

Selleks et ise veenduda probiootilise eluspärmi efektiivsuses, korraldasime katse AS Tartu Agro Vorbuse uues vabapidamisega lüpsilaudas 2004. aasta kevad-suvel. Katse läbiviimiseks moodustati analoogide põhjal kaks rühma laktatsiooni esimesel poolel lüpsvatest lehmadest.



Foto. Katselahmad

(E. Rihma)

Söömuse suurenemisega väheneb poegimisjärgse negatiivse energiabilansi kestus ning sügavus. Kirjanduse andmetel mõjutab söömus lehmade poegimisjärgset energiabilanssi rohkem kui piimatoodang. Seega võiks eeldada, et pärmi söötmine avaldab positiivset mõju ka lehmade tiinestumisele.

Katsejärgses sigimise analüüsis võrreldi mõlemad tõuge koos. Arvesse võeti need loomad, kellele oli esimese seemenduse ajaks pärmi söödetud vähemalt 20 päeva jooksul.

Analüüsitud sigimistäitajad on esitatud tabelis.

Katselehmade sigimise analüüsist selgub, et rühmadevaheline erinevus puudub kõigi uuritud näitajate osas. Poegimisest kuni esimese seemenduseni kulus mõlema grupi loomadel 94 päeva. Võrreldes katselehmade tiinestumist esimese seemenduse järgselt ilmneb, et gruppide vaheline erinevus puudus praktiliselt ka siin. Vahet ei olnud gruppide vahel ka tiinestumisel teisest seemendusest, mis oli mõlema katsegrupi loomadel veidi kõrgem, kui oli esimese seemenduse järgselt. Seega tuleb tõdeda, et konkreetses katses ei paranenud pärmi lisaöötmise tulemusena lehmade tiinestumine.

Tabel. Katselehmade sigimistäitajad

Näitajad	Katserühm	Kontrollrühm
Seemendatud loomade arv	52	66
Poegimisest esimese seemenduseni (päevi)	94	94
Tiinestumine esimesest seemendusest (%)	42,3	43,9
Tiinestumine teisest seemendusest (%)	46,7	45,9
Seemenduste arv tiinestumise kohta	2,2	2,3
Uuslõpsiperioodi pikkus (päevi)	141	139
Mittetiinete loomade arv	3	4

Kokkuvõtteks

Probiootilise eluspärmi lisaöötmisel ei tohiks unustada seda, et kasu avaldub eelkõige siis, kui lehmade söödaraatsioon on kõigi vajalike toitefaktorite osas hästi tasakaalustatud. Lehmade tiinestumise parandamisel ei saa lootma jääda vaid “pisikestele imedele”, esmajärjekorras tuleb pöörata tähelepanu sellistele olulistele asjadele nagu inna avastamine, lehmade õigeaegne seemendamine inna tsükli jooksul, sperma kvaliteet jms.

R E I S I K I R J A D

Muljeid Jersey saarelt

Viive Tikk
ELS

See tilluke täpik maailmakaardil – Jersey saar – on viimastel aastakümnetel kogunud kõvasti kuulsust. Olles ise vaevu suurem meie Kihnu saarest (pindala 9,5 ruutmiili) on ta päev päeva järel kaetud lausa turistide hordidega. Londonist Jerseyle väljuvad lennukid on tihedast lennuliiklusest hoolimata pidevalt välja müüdnud. Miks siis ometi?

Kuni 1959. aastani omas saar tähtsust vaid kui džõrsi tõugu veiste kodumaa ja see huvitas vaid väheseid erialateadlasi. Saarel aretatud veised on väikesed (lehmade kehamass 350–500 kg) See-eest ulatub nende piima rasvasisaldus kuni 9%ni. Veiste värvus on varieeruv. Džõrsi tõugu pullidega on ristatud eesti maatõugu lehma (Eesti põllumajandusentsüklopeedia, 1998).

Džõrsi veiseid peetakse saarel tänapäevani. Saarel ringsoidu ajal võis äärmiselt korrashoitud ning kaunistatud villade kõrval näha ka mõningaid karjamaid koos väga rahulike beežikashallide loomadega. Saareelanike eneseteadvus on aga niivõrd tõusnud, et iga kohalikku saavutust tõstetakse esile. Nii on näiteks saare ainsa linnakese

St.Helieri kunstikeskuse ette (täiesti kesklinnas) paigutatud džõrsi veiseid esitlev skulptuurgrupp.

Meie pere tegi teoks oma ammuse unistuse ja külastas Jersey saart kaugeltki mitte kohalike veiste pärast. Meid meelitas sinna nn Durrelli loomaaed. Praegused kesk- ja vanemaelised on kindlasti lugenud Gerald Durrelli juba nn stagnaajal ilmunud suurepäraseid loomaraamatuid “Sahisev maa”, “Joobnud mets” ja “Minu pere ja muud



Foto 1. Džõrsi tõu meenutusskulptuur St. Helieri kesklinnas (H. Tikk)



Foto 2. Maal Jersey lennujaamas

(H. Tikk)



Foto 3. Džörsi tõugu veiseid on Jersey saarel veel hulgaliselt

(H. Tikk)

loomad". Nendest algas meie pere armastus Durrelli kirjutatud raamatute ja tema elutöö vastu. G. Durrell (1925–1995) kiindus loomadesse juba oma teisest eluaastast alates ning see kiindumus saatis teda elu lõpuni. 1959. a asutas ta läbi suurte raskuste (nii majanduslikud kui ka teisitimõtletajate arvamused) lõpuks loomaaia haruldaste ja hävimakippuvate loomaliikide kaitseks. Algul moodustati loomaaed Rahvusvahelise Loomakaitse Trustina. Trusti 40. sünnipäeval nimetati see ümber Durrelli Loomade Säilitamise Trustiks (Durrell Wildlife Conservation Trust). Durrelli ideede ja püüdluste võitu tähistab tema skulptuur loomaaia sissepääsu lähedal. Trusti sümboliks on dodo, kelle Mauritiusel, tema ainsal teadaoleval asualal, hävitas seitsmeteistkümnenda sajandi inimeste rumalus. Praeguseks on loomaaed muudetud loomade hoidmise ja paljundamise keeruliseks paradiksiks. Paljud inimesed leiavad, et loomaaed pole loomaaed, kui seal pole elevanti, tiigrit ega kaelkirjakut, kes tammuvad oma kitsastes puurides. Meie külastatavas loomaaias need isendid küll puudusid. Selle-est oli seal aga 20 hävimisohus loomaliiki, tõmbenumbriteks gorillad, orangutanid, gibonid ja leemurid. Linnukasvatashuvilistena uurisime ka mitmete hanede, partide, iibiste ja flamingode kadumisohus liikide kohapealset elu-olu. Imetlust väärisk suure pargina kujundatud loomaaia botaaniline koostus.

Kokkuvõttes aitas Jersey saare loomaaia külastamine meil veidi paremini mõista selle looja sügavat veendumust: "Me kõik jagame ühte maailma ja meil kõigil on siin võrdsed õigused." Jersey loomaaed on koht, mis tuletab inimestele nende juuri meelde ja annab seejuures mõnede loomaliikidele võimaluse edasi elada.

EESTI TÕULOOMAKASVATUSE LIIDUS

Tartu sügisnäitus ja TÕULOOM 2005

Olev Saveli
ETLLi president

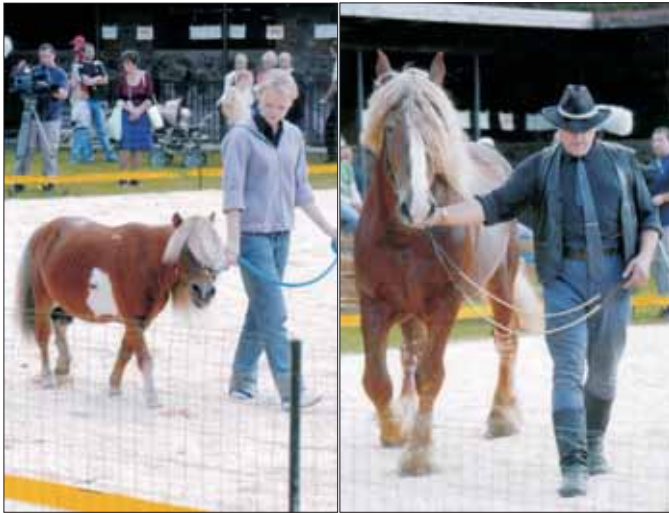
Eesti Tõuloomakasvatuse Liidus oli vaidlus selle üle, kas loomakasvatavate üritus Ülenurmel on tänava juba 10. või siiski alles üheksas. Kirjasõnast järele uurides selgus, et siiski alates 1997. aastast üheksas. Aga kümnendat korda väitnutel oli ka osaliselt õigus. 1995. aastal tegime esimese katse. Nimelt tähistas Tartu Eesti Põllumeeste Selts (president dots Heldur Peterson) oma 125. aastapäeva septembris koos ulatusliku näitusega. Kui varem korraldas selts näitusi Tartu piirkonna loomadega, löid seekord kaasa ka Eesti Tõuloomakasvatuse Liidu liikmed. Külastajaid oli kordades rohkem kui Luigel sama aasta juunis. 1996. a tekkis mõningane ebakõla eesti mustakirju tõu esindatusega Tõulooma üritusel. Siit tuligi ühine otsus: jätkame oma üritusega Ülenurmel koos Eesti Põllumajandusmuuseumi sügisnäitusega. Oleme siiralt tänulikud Tartu vaimule, kes või mis on kujundanud linnarahva ja



Foto 1. Arhipel (om A. Kallaste) näitas temperamenti (P. Paasmäe)

kogu Lõuna-Eesti elanikkonna uudishimulikuks, loomasõbralikuks ning üldse teadlikuks ja intelligentseks. Aga kiitmata ei saa jätta ka huvilisi teistest piirkondadest.

Eesti Põllumajandusmuuseumi püsiekspositsioonid, kompaktne territoriaalne paigutus ja töökas pere loob alati mõnusa fooni tõuloomade demonstratsiooniks. Muuseumi ja aretusühingute ühisel jõul valminud areen on seni veel konkurentsitu Eestis. Oleme alati tänulikud tollase EPMi direk-

Foto 2. Šetlandi ponitakk
(P. Paasmäe)Foto 3. Naksur
(P. Paasmäe)

torile Kalju Roosvele. Aeg kulgeb kiiresti, sest esimesed pinkide puitkatted vajasid juba vahetamist. Ülenurme vana veiselaut on andnud peavarju hobustele ja veistele, mis teeb mugavaks nende eest hoolitsemise.

Võrreldes eelmiste aastatega oli märgatavalt laiem igasuguste nn karvaste ja suleliste ekspositsioon. Kiitust väärrib Eesti Karusloomakasvatavate Aretusühing, kelle eestvõttel küülikutõugude arv oli suur. Tänu sõnad Andrus Teemandile, kes oma miniloomade ja -lindude ekspositsiooniga Pärnumaa Raja talust lisas silmarõõmu igale pereliikmele sõltumata sellest, kas vaataja oli pärit linnast või maalt. Uskumatu on ühe maapere entusiasmi. Tõuloomade demonstratsioonil oli lammastele, kitsedele, veistele ja hobustele ka “opositsiooni” esindaja Raja talust. Eriti drastiline erinevus oli kahevõistlus šetlandi poni (kõrgus 83 cm) ja eesti raskeveotäku Naksuri (168 cm) vahel. Võistlus muidugi pealtvaatajate silmis. Kõrguses kahe- ja kehamassis ilmselt kaheksakordne vahe. Tunnustati mõlemaid.

Tõulooma ürituse eesmärk on näidata huvilistele kõigi põllumajandusloomade ja -lindude tõugude parimaid esindajaid, sest toimuvad ju peaaegu kõigis aretusühingutes iga-aastased konkursid, võistlused ja hindamised. Eesti maakarja lehmade konkurs on kolmel aastal läbi viidud siinsamas. Lihaveiste konkurss pole veel hoogu sisse saanud. Aga parimad olid kohal lamba-, kitse- ja hobusetõugudel. Konkurentsitu oli eesti punane veisetõug, kust olid kohal kolme viimase aasta VISSid. Eesti holsteini tõu eelmiste aastate VISSid pole kahjuks enam karjas, selle aasta vissivalimine toimus hiljem, 8. septembril Luigel.

Tunnustust tuleb avaldada põllumajandusminister Ester Tuiksoole, et austas tublisid loomakasvatavaid oma tänu sõnadega ürituse avamisel juba teist aastat.

Juba aastaid on traditsiooniks määrata parimad tõuaretajad, kellele riigipoolset on üle antud kenad karikad. Tänavu jagati välja 19 karikat, mille omanikeks said:

eesti tumedapealine lambatõug – perekond Kaivo Sireli talust Harjumaalt;
eesti valgepealine lambatõug – perekond Sellis Väike-Hauka talust Põlvamaalt;
eesti kits – Merike Bakhoff Vaike talust Pärnumaalt;
eesti maasiga – OÜ ESTPIG (end Estonia osa) Järva-
maalt;
suur valge tõug – Saimre talu Viljandimaalt;
pjeträäni tõug – OÜ Pihlaka Farm Harjumaalt;
ristandemiste tootja – Tartu Agro AS Tartumaalt;
eesti maakari – TÜ Mereranna PÜ Saaremaalt;
eesti punane tõug – OÜ Kõpu PM Viljandimaalt;
eesti holsteini tõug – Avo Kruusla Põlvamaalt;
lihavesetõud – Leino Vessart Karitsu Rantšost Rapla-
maalt;
eesti hobune – Tika talu Saaremaalt;
tori tõug – Andres Kallaste Päriveri Tallidest Pärnu-
maalt;
eesti raskeveohobune – Hannes Kivil Ida-Virumaalt;
trakeeni tõug – OÜ Heimtali HK;
kanakasvatus – OÜ Milletel;
vutikasvatus – Ülo Pullisaar;
küülikukasvatus – FOXY RABBITS;
tšintšiljakasvatus – perekond Rein

Suur tänu aretusühingute esindajatele, kes kommenteerisid esitletud loomi ja linde, ning eriti tänan tublisid aretajaid – ajakava klappis hästi.

Areenil lõppes üritus käsitsilüpsivõistlusega. Rahvale pakkus üllatuse, kui lehmade sabas astus areenile ka kits. Konkurents pakkusid eesti maakarja ja eesti holsteini lehm, kahjuks kommunikatsioonihäirete tõttu jäi kõrvale eesti punane lehm. Tegelikult konkureerisid omavahel lüpsjad. Tegemist oli kolmeminutilüpsiga. Kits andis oma piimakoguse perenaisele 2,5 minutiga, lehmadel jätkus piima kauemaks. Tulnuks samal ajal lõpetada ka lehmade lüps. Konkurentsitu võitis Krootuse Agro AS eesti holsteini lehma lüpsja Carmen Treffner. Eesti maakarja lehma ja kitse piimakogus jäi viiki. Lüpsjate vahel jaotatava võidutordi pani välja firma Alltech Eesti.

Kauneima looma konkurss on olnud traditsiooniline. Probleeme on olnud korraldusega, sest pealtvaatajate osavõtt pole väga suur. Selle aasta kaunimaks näituseloomaks hääletati eesti tumedapealine utt, keda esitles Lenne Kaivo, võidumärgiks

Eesti Lambakasvatavate Seltsi poolt pargitud valge lambanahk.

Meedia esindajaid oli kohal arvukalt. Esitati küsimus, kas igal aastal on tegemist samade osalejatega. Tõesti on osa neist konkurentsitud, näiteks Eestis suurima piimatoodanguga karja omanik Lea Puur, kes osalenud igal aastal. Samas kasvab peale järjest noori, kes tahavad välja tulla ja näidata oma loometööd.

Ilm on soosinud tublisid loomi ja nende aretajaid. Aitäh kõigile!



Foto 4. Kitselüps (A. Juus)

K R O O N I K A

Eesti holsteini konkurss Luigel

Niina Aasma

ETKÜ

8. septembril 2005 Luigel toimunud näitus-konkurss on järjekorras juba 16. Lehma hindas peakohtunik Jos Knoef Hollandist. Osavõtjaid oli 11 maakonnast 22 karjast, kokku 78 lehmaga.



Foto 1. Asekantsler A. Oopkaupi avakõne

(A. Juus)



Foto 3. Viss 2005 Freia

(A. Juus)



Foto 2. Täiskasvanud lehmade võitja Mammi; Vetiku Suurtalu OÜ

(A. Juus)



Foto 4. Kaksikvõit läks Tartu Agro AS-le

(A. Juus)

Esmaspoeginud lehmad

I - Freia 4517795; Frello x Jaap; suurim päevalüps 40,9 kg; Tartu Agro AS, Tartumaa

II - Nena IV 4041900; Diablo x Bert; 35,3 kg; OÜ Väätša Agro, Järvamaa

III - Melon 3943298; Luksor x Bert; 32,4 kg; OÜ Raikküla Farmer, Raplamaa

Noored lehmad

I - Kiisu 2209067; Golfi x Cedric, Tartu Agro AS, Tartumaa

1-305-9419-3,93-370-3,18-300-670

II - Änny 2209920; Amadeus x Hunter; Tartu Agro AS, Tartumaa

1-305-9869-3,48-344-3,24-320-663

III - Nuti 1709391; Mario x Jaap; Priit Soosalu, Järvamaa

1-305-8689-3,99-347-3,26-283-631

Täiskasvanud lehmad

I - Mammi 622559; Lamberg x Evard; Vetiku Suurtalu OÜ, Lääne-Virumaa

3-305-11881-4.04-480-3,08-366-845

II - Pirri 2268026; Nils x Hans; Kuivajõe Farmer OÜ, Harjumaa

2-297-6453-4,23-273-3,05-197-470

III - Siira 1837742; Adam x Gimor; Selja OÜ, Pärnumaa

2-289-7389-4,08-302-3,36-248-550

Viss 2005 Freia 4517795, AS Tartu Agro

Reserv-Viss 2005 - Kiisu 2209067, AS Tartu Agro

Lambrol tuleb juubel

Aarne Meier

ETKÜ EHF tõuraamatu juhataja

Holsteini veisetõu aretuses on viimastel aastatel hakanud võimsalt domineerima Hollandi päritolu holsteini pullid ja seda kogu maailmas, USAs, Kanadas, Lõuna-Ameerikas (Brasiilias) Lõuna-Aafrikani välja.

Eestis on Hollandi päritolu mustakirjuid pulle kasutatud aastakümneid.

Üheks õnnestunumaks ostuks Hollandist on olnud jaanuaris 1997. a ostetud 7 noorpulli. Kõik osutusid hiljem hindamistulemustel väga headeks aretusloomadeks. Ainult pullil Lutz-ET olid tõsised probleemid sperma kvaliteediga ja ka tüübiga, kuid piimajõudlust parandas hästi.

Väga head holsteini pullid olid ja on Lambro-ET ja Lamberg-ET (isa Lebelle-ET), Jaap ja Jaco-ET (isa Jabot-ET) ning Cels ja Cedric-ET (isa Celsius).

Läbi aegade parimaks holsteini tõugu pullide INTERBULL-is hindamisel Eestis on pull Etazon Lambro-ET EHF 5842. 2002. a mais avaldatud hindamistulemuste pingereas oli ta väga kõrgel, 7. positsioonil maailmas. Selle koha tagas suhtelise piimajõudluse aretusväärtuse (SPAV) näitaja +2710 kg piima, +84 kg piimarasva, +69 kg piimavalku ja SPAV 149.

Valides 1996. a detsembri alguses Hollandis Eestile pulle, oli Lambro kolmas pull, keda meile pakuti. On hästi meeles, et sadas vihma, puhus vali tuul. 1. detsembri õhtupimeduses valisin Lambergi, 2. detsembri hommikul Lutz Hollandi päritolulise noorpullikasvandusest ja keskpäeval Lambro. Ega esialgu ei osanud temast midagi arvata, selline kuiva tüübiga vihmast märg 14 kuu vanune sell, aga hakkas meeldima. Eestisse jõudis Lambro 20. jaanuaril 1997.



Foto 1. Lambro ETEHF 5842

(P. Padrik)

Toimetuse:

Olev Saveli (peatoimetaja), 731 3455
Eha Lokk (toimetaja), 731 3416
Aadress: Kreutzwaldi 1, 51014 Tartu
Keeleline korrektuur: Silvi Seesma
Küljendus: Alo Tänavots



Foto 2. Jos Knoef – Lambro aretaja Hollandis

(A. Juus)

Etazon Lambro-ET on sündinud 12. oktoobril 1995. a Hollandis Overjisseli maakonnas Almelo linna lähedal Jos Knoefi farmis. J. Knoeff oli 8. septembril Luigel toimunud eesti holsteinide VISS 2005 konkursi peakohtunik. Järgmisel päeval külastas ta seemendusjaama ja rõõmustas väga, nähes oma karjast pärit Lambrot.

Lambro isa Etazon Labelle'i peetakse tänagi üheks kaasaegsemaks pulliisaks maailmas.

Praeguseks on Lambrol 3242 tütar 465 karjas. Nende I laktatsiooni 305 päeva toodang on 6369 kg piima rasvasisaldusega 4,10% (261 kg piimarasva). Valgusisaldus piimas on 3,26% (208 kg piimavalku). Välimiku aretusväärtus (SVAV) on 95 ja usalduskoefitsient 99%. Välimik on hinnatud 508 tütrele 65 karjas. Suhteline somaatiliste rakkude aretusväärtus (SSAV) on 91.

Lambro tugevaim välimiku üldnäitaja on piimatüüp, ka suurus, kere sügavus ja rinnalaius. Laudja laiuse aretusväärtuse järgi on Lambro parim. See on oluline, kui arvestada tütarde poegimiskergust. Laudjas on veidi luipu. Uudara keskside on väga tugev, kuid udarapõhi on pisut madal ja eesudara kinnitus jätab soovida.

Lambrol on seemendusjaamas 5 poega, ka on tal arvukalt suuretoodangulisi tütreid (üle 12 500 kg).

Lambro tütreid on viimasel viiel aastal osalenud Vissi võistlus-konkurssidel. Edukaim on olnud 2001. a reservviss Säre 475925.

Valides karjale seemenduspulliks Lambro, peab olema eesmärgiks piimatoodangu, tüübi ja lehmade suuruse parandamine.

Ei maksa karta Lambro tütarde udarate suhteliselt nõrgemat aretusväärtust (eesudara kinnitus ja udarapõhja kõrgus). Vältida tuleb samasuguste tunnustega pullide tütarde seemendamist Lambro spermaga (nt Egbert, Pilot-ET).

Ajakiri ilmub 4 korda aastas:
märtsis, juunis, septembris ja detsembris.
Internet: <http://www.hot.ee/etll/>

Trükk: OÜ Paar